

Stasys KEINYS

GALŪNINĖ TERMINŲ DARYBA

Išvestinių lietuviškų terminų daiktavardžių tarpe nemažą būrį sudaro galūnių vediniai. Galūnių vediniais yra laikomi tokie žodžiai, kurių galūnės, kaip pagrindinė kaitybos priemonė, kartu turi ir žodžių darybos funkciją. Taigi galūninės darybos žodžiu galima laikyti tik tokį žodį, kuris darybos ryšiais yra susijęs su kitu lietuvių kalboje vartojamu žodžiu, vadinamuoju pamatiniu žodžiu. Terminų tvarkytojui nekalbininkui tai pravartu įsidėmėti, nes, netiksliai supratus šio žodžio darybos būdo esmę, galūninei vedybai kartais visai nepagrįstai priskiriamas, pavyzdžiui, ir tarptautinių terminų aplietuvinimas, t. y. lietuviškos galūnės pridėjimas. Žodžių skolinimasis bei jų priderinimas prie pasiskolinusios kalbos gramatinės sistemos yra visai kitos rūšies reiškinys, negu žodžių daryba. Tai du skirtingi kalbos žodyno plėtojimo keliai.

Žodžių daryba su galūnėmis ir kilmės, ir vedinių darybinės reikšmės bei formos (pamatinių žodžių pobūdžio ir vedinių santykio su tais žodžiais) atžvilgiu yra artimai susijusi su priesagine daryba. Dėl to galūnių vediniai gali būti skirstomi taip pat, kaip ir priesagų vediniai.

Čia sinchroniškai nagrinėjami galūninės darybos terminai daiktavardžiai, surinkti iš teisės, geologijos ir fizinės geografijos, fizikos, sporto, melioracijos, chemijos, tekstilės, literatūros, botanikos, ekonomikos bei skaičiavimo technikos terminų žodynų, kuriuos yra peržiūrėjusi respublikos Mokslų Akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Terminologijos komisija¹. Tyrimo objektą sudaro 801 galūnės vedinys (dalis vedinių yra vartojami ne vienos srities terminologijoje, dėl to pateikti dviejuose ar net keliuose žodynuose, pavyzdžiui, *nuogriuva* GŽ, MŽ ir SŽ², tačiau čia jie skaičiuoti kaip vienas vedinys). Galūnių vediniai pagal darybinę reikšmę bei pamatinių žodžių pobūdį skirstomi taip (darybos būriai čia išdėstyti pagal vedinių skaičių):

A. **Veiksmažodžių vediniai:** veiksmo rezultato pavadinimai, veiksmų pavadinimai, įrankių pavadinimai, vietų pavadinimai, veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai;

B. **Vardažodžių vediniai:** vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai, ypatybių pavadinimai.

Galūnių darybos terminų daiktavardžių pasiskirstymas žodynuose pateikiamas 1 lentelėje.

Terminai daiktavardžiai su galūnėmis dažniausiai vedami iš veiksmažodžių (nagrinėjamosiose srityse 727 vediniai, arba 90,8% visų galūninės darybos terminų). Tai atitinka aiškiai pastebimą galūnių darybos daiktavardžių polinkį apskritai dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje. V. Urbutis, pirmasis plačiai išnagrinėjęs dabartinės kalbos daiktavardžių darybą su galūnėmis, remdamasis „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ (V., 1954) pavyzdžiais (ten jų yra netoli trijų tūkstančių), nustatė, kad daugiau kaip keturi penktadaliai šios rūšies vedinių yra susikurti iš veiksmažodžių

¹ Terminai atrinkti ir pateikiami taip pat, kaip anksčiau paskelbtame autoriaus darbe „Priesaginė lietuviškų terminų daryba“. — Kn.: Lietuvių terminologija. V. 1975, p. 7–8.

² Žr. sutrumpinimų sąrašą.

Darybos būrys	Terminų žodynas											Iš viso skirtingų vedinių
	ATŽ	BŽ	ChŽ	EŽ	FŽ	GŽ	LŽ	MŽ	STŽ	SŽ	TŽ	
Veiksmo rezultato pavadinimai	66	20	33	59	14	89	34	74	66	35	44	343
Veiksmų pavadinimai	—	15	14	77	20	58	18	38	84	34	71	253
Įrankių pavadinimai	—	8	4	1	4	6	—	15	30	17	4	63
Vietų pavadinimai	—	2	—	1	—	21	—	22	3	10	—	49
Vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai	3	6	9	2	2	20	1	5	5	8	—	45
Ypatybių pavadinimai	—	1	1	9	9	13	2	9	14	4	2	29
Veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai	—	2	3	1	1	4	—	2	—	7	1	19
Iš viso skirtingų vedinių												801

[Urbutis V., 1961, 57]. Itin būdinga su galūnėmis daryti veiksmo rezultato pavadinimus (nagrinėjamuose pavyzdžiuose 42,8% visų ir 47,2% veiksmažodinių galūnių vedinių). Šiuo polinkiu galūnių vedinių daryba labai aiškiai skiriasi nuo terminų darybos su priesagomis, kur didžiausią būrį sudaro veiksmų pavadinimai. Ir apskritai nagrinėjamuose terminų žodynuose veiksmo rezultato pavadinimų, padarytų su galūnėmis, yra gerokai daugiau, negu priesaginių (iš viso yra 567 su priesagomis ir galūnėmis išvesti veiksmo rezultato pavadinimai, trys penktadaliai jų yra galūnių vediniai). Taip pat ir šiuo atžvilgiu terminų ir apskritai dabartinės lietuvių kalbos veiksmo rezultato pavadinimų daryba su galūnėmis gražiai sutinka³.

Galūnės gana populiaros yra ir veiksmų pavadinimų vedyboje (31,6% visų ir 34,8% veiksmažodinių galūnių vedinių), tačiau nuo priesagų jos vis dėlto labai smarkiai atsilieka (iš viso darbo objektą sudarančiuose žodynuose yra 2845 veiksmų pavadinimų būriui priklausantys vediniai, o galūnių vediniai jų tarpe sudaro tik 8,9%).

Kitų darybos būrių vedinių su galūnėmis padaryta žymiai mažiau. Menkai galūnėmis tesiremiama, darantis terminus iš vardažodžių (paprastai būdvardžių bei daiktavardžių).

³ V. Urbutis nustatė, kad dabartinėje kalboje su galūnėmis yra išvesta didesnė pusė veiksmo rezultato pavadinimų. Žr. Lietuvių kalbos gramatika. V., 1965, t. I, p. 368.

Su galūnėmis išvesti terminai paprastai būna aiškūs, tikslūs, visai atitinka bendruosius lietuvių kalbos žodžių darybos polinkius.

Turint galvoje, kad galūnių vediniai yra trumpi (pamatinio žodžio ar darybos pamatu imamos jo formos nepailgina skiemenų skaičiumi), terminų daryboje jie itin parankūs. Mat, neretai pageidautina gero termino savybe laikomas trumpumas. Pavyzdžiui, žinomas rusų terminologas D. Lotė (1966, 30, 128) laikė, kad termino trumpumo reikia siekti taip pat, kaip ir tikslumo⁴. Šį reikalavimą jis taikė ne tik patiems terminams, bet ir jų darybos afiksams, pavyzdžiui, priesagoms [Лотте Д. С., 1971, 157]. Trumpumo atžvilgiu galūnių vediniai terminologijai tinka, galima sakyti, idealiai. Na, o atsimenant jų iš darybos gaunamos reikšmės atspalvius, galima teigti, kad kartu su priesagų vediniais galūnių darybos terminai sudaro darnų ansamblį. Šiame ansamblyje galūnių vediniai visu pajėgumu dar nepanaudojami. Taigi, kuriant bei tvarkant lietuviškąją įvairių mokslo bei technikos sričių terminiją, galūnių vediniais būtų galima ir net patartina daugiau remtis.

Veiksmažodžių vediniai

Veiksmo rezultato pavadinimai

Beveik pusė visų iš veiksmažodžių padarytų galūnių vedinių, rastų nagrinėjimui imtuose terminų žodynuose, yra veiksmo rezultato pavadinimai, t. y. iš darybos kylanti jų reikšmė yra pamatiniu veiksmažodžiu reiškiamo veiksmo padarinio žymėjimas, pvz.: *išgauba* „medžiagai džiūstant atsiradęs išsipūtimas“ ChŽ, *sąmuša* „audinio yda; per tankių ataudų ruožas, susidaręs dėl audinio regulatoriaus sutrikimo arba dėl per didelio metmenų veleno stabdymo“ ATŽ ir kt.

Dalis šiam būriui priskiriamų vedinių (maždaug septintadalis) darybiškai gali būti suvokiami ir kaip veiksmo objekto pavadinimai, pvz.: *įmoka TŽ*, *perlaida TŽ* ir kt. Ne vienas šio būrio vedinys potencialiai gali turėti abi – ir veiksmo rezultato, ir veiksmo objekto – reikšmes. Visų pirma dėl to veiksmo objekto pavadinimus ir nepatogu išskirti į atskirą darybos būrį.

Dauguma (87%) veiksmo rezultato pavadinimų yra galūnių *-a* ir *-as* vediniai. Patį produktyvųjį šio būrio tipą sudaro galūnė *-a* (dalis vedinių terminologijoje vartojami tik daugiskaitos formomis) – su šia galūne išvesta beveik du trečdaliai vedinių. Beveik penktadalis šio būrio vedinių yra padaryti su galūne *-as*. Galūnių *-is (-ys)* ir *-ė* tipai yra menkesnio darumo, o *-ius* bei *-uo* – visai nedarūs.

-a (-os)

Galūnė *-a* (daugiskaitinių vedinių *-os*), be abejo, yra pati aktyvioji dabartinės terminologijos (kaip ir apskritai dabartinės kalbos [Urbutis V., 1965, 378]) veiksmo rezultato pavadinimų darybos priemonė. Nagrinėjamuose terminų žodynuose su ja pateikta tiek pat terminų, kiek ir išvestų su visomis šio darybos būrio priesagomis, o patį darųjį priesaginį darybos tipą (*-inys*) vedinių skaičiumi ji lenkia tris kartus. Imant daugiau šaltinių, šie duomenys, žinoma, gali kiek pakisti, tačiau, kaip rodo sugretinimas su anksčiau išvestais duomenimis iš mažesnio šaltinių skaičiaus [Keinys S., 1968, 191], bendras vaizdas iš esmės turėtų likti panašus.

Daugiskaitiniai terminai (galūnė *-os*) sudaro kiek per penktadalį visų čia nagrinėjamų vedinių, pvz.: *išlaidos EŽ*, *MŽ*, *STŽ*, *TŽ*, *išrūgos ChŽ*, *nuobiros EŽ*, *pajamos EŽ*, *TŽ*, *santaupos EŽ*, *TŽ* ir kt. Apie 4% vedinių skirtingais terminais yra vartojami abu skaičiai, pvz.: *išnaša* „vandens išgraužtas griovys“ *MŽ*, *сноска*, *подстрочное*

⁴ Plg. dar: Terminologijos darbas (Pagrindai ir metodai). V., 1973, p. 11–12.

примечание LŽ, „сноска“ STŽ ir išnašos „tai, kas vandens išnešta, išplauta“ MŽ, GŽ, *nuoplova* (geol.) „смыв“. GŽ ir *nuoplovos* „gamybinės atliekos; plovimo, vėlimo bei dažymo metu nuo vilnonio audinio atsiskyres pluoštas, surinktas nuo mašinų bei vonių dugno <...>; сбой“ ATŽ, *paruoša* „заготовка; angl. blank; slab, bar“ STŽ ir *paruošos* „заготовки“ EŽ, *sankaupa* „скопление“ GŽ, „накопление; angl. accumulation; cumulation; filing, gathering, storage“ STŽ ir *sankaupos* „накопления“ EŽ ir kt. Retkarčiais tokio skyrimo atvejų pasitaiko netgi vienos srities terminijoje, pvz.: *neprakarša* „karšinio, sluoksno arba verpalų yda; į pavienius plaušelius neišskirstyti vilnos kuokšteliai <...>“ ATŽ ir *neprakaršos* „audinio yda; trumpi, pailgi sustorėjimai nuo įaustų siūlų, pagamintų iš blogai iškaršto pluošto“ ATŽ. Toks maksimalus vieno darybos tipo išnaudojimas vis dėlto nėra patogus (matyt, dėl to plačiau ir netaikomas) – daugiskaitoje dažniausiai čia turėtų susidaryti homonimai.

Didžioji dauguma šio dariausio afikso vedinių yra veiksmo rezultato pavadinimai, pvz.: *apybraiža* „очерк“ LŽ, *apybrėža* „контур, очертание“ STŽ, *aprankos* „vilnos pluoštas, surenkamas avių kirpimo metu iš atitrūkusių nuo plako įvairios kokybės kuokštelių“ ATŽ, *apsiuva* „ручейник“ SŽ, *atbrizga* „sluoksno yda; atspuręs, sudarkytas sluoksno kraštas <...>“ ATŽ, *atkarpa* „отрезок“ LŽ, STŽ, SŽ, *atlanka* „atlenktas ir prie žemės prismeigtas stiebas (ar šaka), kuris vėliau sudaro šaknis ir išauga nauju augalu“ BŽ, *atliekos* „gamybos procese kartu su išvalomomis iš pluošto priemaišomis nubyrėjusi pagrindinė žaliava arba sugadinti pusgaminiai; daugumą jų po valymo arba kito apdirbimo galima panaudoti gamyboje“ ATŽ, „medžiagos, liekančios nuo gamybos“ ChŽ, EŽ, *atplaiša* „lapelio skiltis, kai lapelį suskaldo gilios ir smailios išpjovos“ BŽ, „отторженец“ GŽ (geol.), *atžala* „iš nupjauto medžio kelmo ar šaknų išaugęs antžeminis lapuotas ūglis, gavęs pradžių iš miegančių ar pridėtinių pumpurų“ BŽ, *graža* „сдача“ EŽ, *įduba* „įdubimas, įdubusi vieta, duburis, dubuma“ MŽ, *įgula* „экипаж“ SŽ, *įpjova* „genėjimo peiliu vaismedžiui padaroma atitinkamo pavidalo žaizda (sodininkystėje); надрез“ BŽ, „надрезка; прорезь“ STŽ, „зарубка“ SŽ, *įstaiga* „учреждение, заведение“ EŽ, TŽ, *išara* „ariant lysvėmis, į abi puses išversta vaga“ MŽ, *išdroža* „kas išdrožta; vagelė lentoje suleisti su kita lenta“ MŽ, *iškratos* „tekstilės fabrikuose kratymo mašina išvalytos gamybinės atliekos, pvz., nuokaršos iš pakulų karšimo mašinų, pabirus iš vilnos atliekų valymo mašinų ir pan. <...>“ ATŽ, *išnara* „musmirių ir kai kurių kitų grybų apvalkalo liekana, kuri pasilieka prie koto pagrindo ir supa jį kaip kokia makštis“ BŽ, *išspaudos* „grūdų, sėklų liekanos, išspaudus aliejų“ ChŽ, *išvarita* „ветролом“ SŽ, *įvalka* „audinio, dažniausiai austo automatinėmis staklėmis, yda; šaudyklės įneštas į žiotis pašalinis siūlas“ ATŽ, *nepratampa* „verpalų yda; už normalų jį siūlą kelis kartus storesnė ir žymiai mažesnio sukrumo nedidelė siūlo atkarpa, atsiradusi dėl knatelio nepratempimo verpimo mašinos temptuvuose“ ATŽ, *nuobrukos* „supainiotas, labai spaliuotas pluoštas, gautas iš brukimo mašinos <...>“ ATŽ, *nuogriuva* „stačių šlaitų ar kalnų žemė, atskilusi ir nugriuvusi žemyn; griūtis“ MŽ, GŽ, SŽ, *nuogulos* „žemos rūšies vienalytė vilna, labai užteršta mėšlu ir šlapalu, nukirpta nuo gyvulio pasturgalio nugulėtų vietų“ ATŽ, „nusėdusios uolienos“ ChŽ, GŽ, „1. sausumoje iš nutekancio paviršinio vandens nusėdusios kietosios dalelės; 2. mineralinė masė, susidariusi vėjo pustyto arba ledyno poveikyje“ MŽ, *nuovarovos* „marginto arba spausdinto audinio yda; marginimo dažai išsilieję viena kryptimi už rašto kontūro ribų dėl garinimo drėgnuose garuose“ ATŽ, „nuo kristalų atskirtas negrynas tirpalas“ ChŽ, *palaipa* „gulsčiai orientuotas stiebo šoninis ūglis, kuriuo augalas vegetatyviškai dauginasi, pvz., šliaužiančiosios vaisginos (*Ajuga reptans*), baltosios smilgos (*Agrostis stolonifera*)“ BŽ, *paminos* „pluoštinės linų mynimo atliekos; vartojamos pakuloms gaminti“ ATŽ, *persukos* „verpalų yda; periodiškai arba atsitiktiniai siūlo suplonėjimai su per dideliu sukrumu, atsiradę dėl blogo temptuvų darbo“ ATŽ, *prakarpa* „audinio yda; skylutė, prakirpta audinyje, kai po kirpi-

mo mašinos peiliais kartu su audiniu pateko mazgas, siūlgalis, spurgas ir pan.“ ATŽ, *priesaga* „суффикс“ STŽ, *sąnašos* „vandens, vėjo sunėstos nuosėdos“ ChŽ, „vandens, vėjo sunėstos žemės“ MŽ, GŽ, *sandauga* „произведение, angl. product“ STŽ, *santaupos* „сбережения“ EŽ, TŽ, *savėlos* „ydinga vilna, susivėlę vilnų gabalai, kurie sunkiai suplėšomi rankomis, atplėšti rūšiavimo metu nuo normalių plako dalių arba susivėlę per visą plaką“ ATŽ, *skalda* „netaisyklingos formos akmenis gabalai nuo 5 iki 150 mm dydžio (pagal GOST), gaunami skaldant didesnius akmenis arba susidarantys dūlėjant uolienoms“ MŽ, GŽ ir kt.

Dalies vedinių ryškesnė yra veiksmo objekto reikšmė, pvz.: *atmena* „žr. atmininė“ LŽ, *atsargos* „запасы; припасы; резервы“ EŽ, *ikrova* „paruoštas technologiniam procesui tam tikras mišinys“ ChŽ, *įmoka* „взнос“ EŽ, „платёж“ EŽ, „платеж, плата“ TŽ, *išieška* „взыскание“ EŽ, *išmoka* „выдача“ EŽ, *kopa* „дюна“ GŽ, *paroda* „выставка“ EŽ, *perlaida* „перевод“ TŽ, *siunta* „посылка“ EŽ, STŽ, „отгрузка“ EŽ, *valda* „владение“ EŽ, TŽ ir kt. Tačiau čia būtina pasakyti, kad ne vienu atveju veiksmo rezultato ir veiksmo objekto reikšmės išskirti yra sunkoka, nes tas pats vedinys gali žymėti ir viena, ir kita. Pavyzdžiui, darybinės reikšmės atžvilgiu *siunta* gali būti ir „tai, kas siunčiama“, ir „tai, kas pasiūsta“, *paskola* – „tai, kas skolinama“ ir „tai, kas paskolinta“, *graža* – „tai, kas gražinama ar gražintina“ ir „tai, kas gražinta“ ir kt.

Kai kurie vediniai darybiškai gali būti suvokiami ir kaip veiksmų pavadinimai (veiksmažodžių abstraktai). Tokie galėtų būti, pavyzdžiui, *aptrauka* „натёк“ GŽ, *atodanga* „kurių nors uolienų išėjimas į paviršių, kur jos sąnašų nedengiamos“ MŽ, *nuotrauka* „matavimai žemėlapiams bei planams sudaryti“ MŽ (sinonimas *nuotraukos darymas*), *užkamša* „upės užsikimšimas ižu“ MŽ ir kai kurie kiti. Galimas daiktas, kad dalies vedinių veiksmo rezultato reikšmė yra antrinė, ne darybinė, o susidarusi konkretėjant atskirų vedinių leksinei reikšmei (dėl tokio konkretėjimo dabartinėje kalboje ir jos terminologijoje yra būrelis veiksmų padarinius žyminčių netgi priesagos *-imas*, *-ymas* vedinių). Žiūrėti terminologinės vedinių reikšmės netikslu, nes savo individualiąją reikšmę jie gali būti įgiję ir nepriklausomai nuo darybos. Taigi galūnių vedinių klasifikavimas yra sudėtingesnis, negu priesaginių, juoba kad tos pačios galūnės yra vartojamos daugumoje darybos būrių.

Galūnės *-a* veiksmo rezultato pavadinimai terminologijoje, kaip ir apskritai dabartinėje kalboje, dažniausiai remiasi priešdėliniais veiksmažodžiais (nagrinėjamų pavyzdžių tarpe remiančiąsi nepriešdėliniais veiksmažodžiais vedinių yra 2,6%). Šiuo darybos polinkiu smarkiai praplečiamas darybos pamatu einančių veiksmažodžių ratas – mat, šio būrio vedinius su priesagomis įprasčiau daryti iš priešdėlių neturinčių veiksmažodžių.

Iš nagrinėjamų pavyzdžių daugiausia yra turinčių priešdėlius *nuo-*, *iš-*, *pa-*, *sa-* (*sam-*, *san-*) ir *at-*. Su kiekvienu tų priešdėlių yra ne mažiau kaip po 20 pavyzdžių, ir jie sudaro apie tris penktadalius visų nagrinėjamų veiksmo rezultato pavadinimų. Pamatinė veiksmažodžių priešdėliai *ap-*, *į-*, *iš-*, *pa-*, *per-* vedinyje išlieka nepakitę. Dažniausiai nesikeičia ir priešdėliai *at-*, *pra-*, o pasitaikantys atskiri vediniai su pakeistu priešdėlio variantu, pvz.: *atomazga* LŽ, STŽ, *proreta* „audinio yda; skersinė retesnių ataudų juosta, kurioje ataudų skaičius ilgio vienetu yra mažesnis už minimalų techninės sąlygose nurodytą skaičių <...>“ ATŽ, *prošvieta* „audinio yda; skylutė, palikusi ištraukus iš audinio įaustą nuosmuką, garankštį, pūką ir pan.“ ATŽ, *prorėža* „ištiesinant upės vingį iškasta vaga“ MŽ, STŽ, gali būti laikomi išimtimis, iš jų *atomazga*, nors „Lietuvių kalbos žodyno“ I tomo pirmajame leidime ir pažymėtas kaip neologizmas bei raštų kalbos žodis (1941, 333), kuo abejoti, matyt, nėra prasmės, yra sudarytas, be abejo, pagal Rytų Lietuvos šnektoms būdingus dėsninumus. Pamatinė žodžių priešdėliai *nu-*, *pri-*, *su-*, taip pat variantai *api-* bei *ati-* paprastai galūnių vediniuose pakeisti daiktavardžiams būdingais priešdėlių varian-

tais *nuo-*, *prie-*, *są-* (*sam-*, *san-*), *apy-*, *ato-*. Išimtyš čia retos, pvz.: *priklija* „natūralaus žaliavinio šilko yda; pašaliniai šilko pūkeliai, prilipę sericinu prie siūlo ilgoje atkarpoje“ ATŽ ir *sutūra* „шоб“ GŽ (paleon.). Fizinės geografijos terminas *antburga* GŽ, be abejo, nėra specialiai terminologijos reikalams darytas žodis – tai Žemaičiuose gyvas žodis (LKŽ, 1968, 158) ir iš ten paimtas (tuo paaiškinamas ir nebūdingo literatūrinei kalbai priešdėlio *ant-* buvimas pamatiniame žodyje)⁵.

Taigi veiksmo rezultato pavadinimai, priklausantys galūnės *-a* tipui, turi iš veiksmazodžių gautus (sakytais atvejais modifikuotus) šiuos priešdėlius:

ap-, apy-: *apkalba* SŽ, *apnaša*, *-os* BŽ, ATŽ, ChŽ, *aprankos* ATŽ, *apsiuva* SŽ, *apsukos* ATŽ, *apvija* FŽ; *apybrėža* STŽ, *apysaka* LŽ;

at-, ato-: *atauga* BŽ, *atgyvenos* EŽ, *atkarpa* LŽ, STŽ, SŽ, *atliekos* ATŽ, ChŽ, EŽ, *atmatos* ATŽ, ChŽ, EŽ, *atmata* STŽ, *atplaiša* BŽ, GŽ, *atžala* BŽ; *atodanga* MŽ, *atomazga* LŽ, STŽ, *atotampa* SŽ;

i-: *igriova* GŽ, MŽ, *ikarta* GŽ, STŽ, *imaišos* ATŽ, *iplaukos* EŽ, *iraiža* MŽ, *įspauda* MŽ, *įvalka* ATŽ;

iš-: *išauga* BŽ, *išgauba* ChŽ, GŽ, *išgrąža* MŽ, *iškarpos* ATŽ, *ištrauka* ChŽ, GŽ, LŽ, MŽ, TŽ, *išvalos* ATŽ, *išvarta* SŽ;

ne- (nepa-, nepra-, neprie-): *nepašiaūša* ATŽ, *nepratampa* ATŽ, *nepriemoka* EŽ;

nuo- *nuobiros* EŽ, *nuoblukos* GŽ, *nuogriuva* GŽ, MŽ, SŽ, *nuopjova* STŽ, *nuoplėšos* ATŽ, *nuoplovos*, *-a* ATŽ, GŽ, *nuosėdos* ATŽ, ChŽ, FŽ, GŽ, MŽ, *nuosprūda* ATŽ, *nuotrupa* GŽ, *nuovarvos* ATŽ, ChŽ, *nuoviros* ChŽ;

pa-: *pabiros* ATŽ, *padala* LŽ, *pajamos* EŽ, TŽ, *parovos* ATŽ, *pašlavos* ATŽ, *pašova* SŽ;

per-: *perkrypa* ATŽ, *perlanka* GŽ, *persukos* ATŽ;

pra-, pro-: *pragrauža* MŽ, *prakarpa* ATŽ, *prapjova* STŽ; *proreta* ATŽ, *prorėža* MŽ, STŽ;

prie-, pri-: *prielaida* ATŽ, STŽ, *priemaiša* ChŽ, FŽ, STŽ, *priesaga* STŽ; *priklija* ATŽ;

są- (sam-, san-), su-: *sąjunga* EŽ, TŽ, *sąnašos* ChŽ, GŽ, MŽ, *sąnaudos*, *a-* EŽ, STŽ, *sąsmaukos* ATŽ, *sąvarta* GŽ, *sąvėlos* ATŽ; *sampyla* GŽ, MŽ, *samplovos* GŽ, MŽ, *sampūtos* GŽ; *sandauga* STŽ, *sangrūda* GŽ, MŽ, *sankaupos* EŽ, *sankaupa* GŽ, STŽ, *santaupos* EŽ, TŽ, *santrauka* LŽ, STŽ; *sutūra* GŽ;

už-, užuo-: *užkamša* MŽ, *užkarta* GŽ, SŽ; *užuonaša* ATŽ.

Neretai susidaro vienašaknių, išvestų iš skirtingus priešdėlius turinčių veiksmazodžių, terminų būreliai, pvz.:

-pjov-: *įpjova* BŽ, STŽ, SŽ, *išpjova* STŽ, SŽ, *nuopjova* STŽ, *prapjova* STŽ;

-mok-: *įmoka* EŽ, TŽ, *išmoka* EŽ, *nepriemoka* EŽ;

-naš- (-neš-): *apnašos* ATŽ, BŽ, ChŽ, *išnašos* GŽ, MŽ, *sąnašos* ChŽ, GŽ, MŽ;

-plov-: *išplovos*, *-a* GŽ, MŽ, *nuoplovos*, *-a* ATŽ, GŽ, *samplovos* GŽ, MŽ;

-aug-: *atauga* BŽ, *išauga* BŽ ir kt.

Sudarant terminų sistemas, šios galūnių vedinių darybos galios galėtų būti netgi geriau panaudojamos.

Yra keletas vedinių, kurie tik iš dalies gali būti skiriami šiam darybos tipui, pvz.: *pakulos* „trumpas linų pluoštas, pagamintas pakulinimo mašina iš maigų, paminų, nuopešų bei nuobrukų, taip pat iš mažiausių numerių ilgio pluošto“ ATŽ, „suveltų linų pluoštai“ ChŽ, *paminos* „pluoštinės linų mynimo atliekos <...>“ ATŽ, *parovos* „trumpi neišsivystę linai, paliekami renkant gerus linus <...>“ ATŽ, *pašukos*

⁵ Tai, žinoma, nereiškia, kad visi kiti nagrinėjami vediniai būtinai yra tam tyčia kaip terminai daryti. Neabejotina, kad tam tikra jų dalis yra sutermininti paprastieji kalbos žodžiai. Jų nagrinėjimo motyvai tie patys, kaip išdėstyta straipsnyje „Priesaginė lietuviškų terminų daryba“. – Kn.: Lietuvių terminologija. V., 1975, p. 8.

„šukuotinio linų, medvilnės bei vilnos verpimo gamybinės atliekos; šukavimo mašinų iš sluoksnos arba saujos pašalintas trumpo pluošto, spurgų bei priemaišų mišinys <...>“ ATŽ. Žinoma, galima manyti, kad šie, be abejo, iš liaudies kalbos terminologijon patekę žodžiai kažkuomet yra susidarę kaip galūnės *-a* vediniai iš veiksmažodžių *pakulti*, *paminti*, *parauti*, *pašukuoti* ir reiškę tai, kas liko pakūlus, pamynus, parovus, pašukavus, lygiai kaip galūnės vediniu laikomas semantiškai gana artimas žodis *pašlavos* [Urbutis V., 1961, 31], vartojamas taip pat ir terminologijoje (ATŽ). Tačiau, kita vertus, galima tarti šiuos žodžius esant ir mišrios darybos (priešdėliniais-galūniniais vediniais). Sinchroniškai toks darybos suvokimas, rodos, visai galimas.

Pasitaiko ir tokių terminų, kuriuos sunku semantiškai susieti su atitinkamais priešdėliniais veiksmažodžiais arba tokie veiksmažodžiai neatrodo natūralūs dėl savo neįprastumo (dėl to abejotina, ar atitinkamos srities specialistų yra vartojami ir, vadinasi, galėjo būti nagrinėjamų žodžių darybos pamatu). Pvz.: *įtaka* LŽ, STŽ, *nepradaža* ATŽ, *nuorūšos* ATŽ ir kt. Turint galvoje, kad iš esmės visi tokie žodžiai savo priešdėliais gražiai sutampa su atitinkamais rusiškais ar kitų kalbų terminais (plg. влияние, vok. Einfluss, lenk. wpływ; непрокрас; ортортировка), reikia manyti, kad jie yra vertiniai (kai kurie netgi morfeminiai – *nepradaža* – непрокрас, nors šiaip turimi pavyzdžiai darybos būdu dažniausiai skiriasi). Tokie terminai, neturėdami lietuviškos motyvacijos, dažnai būna neaiškūs, netikslūs ir todėl (kai neįsigalėję) vengtini. Kita vertus, taip pat yra terminų, kurie darybiškai yra susiję su atitinkamais priešdėliniais veiksmažodžiais, bet pastarieji tuos priešdėlius yra gavę ne natūraliai, o dėl kitų kalbų įtakos, pvz.: *ištrauka* ChŽ, GŽ, MŽ, plg. вытяжка, *ekstraktas* <lot. *extractum*: *extrahere* „ištraukti, pašalinti“, *atžyma* EŽ, GŽ, TŽ, plg. отметка, *papyna* ATŽ, plg. подплетина, *persukos* ATŽ, plg. перекрыты, *prašiauša* ATŽ, plg. проворсовка ткани, *priemaiša* ChŽ, FŽ, STŽ, plg. примесь ir kt. Tokie vediniai, būdami reguliarūs, gali būti nepriimtini dėl pamatinių žodžių netaisyklingumo (pastarųjų taisyklingumo nustatymas priklauso jau priešdėlinių veiksmažodžių darybai). Pastebėtina, kad daugeliu atvejų tikslus priešdėlio atitikimas skirtingose kalbose nėra pakankama priežastis žodžiui nupeikti – nepriimtini tik tie žodžiai, kurių priešdėlis nemotyvuotas, ardo kalbos sistemą ar sukelia dviprasmybę. Minėtų pavyzdžių tarpe nevykiausias yra terminas *prašiauša*.

Didžioji vedinių dalis (per tris ketvirtadalius turimų pavyzdžių) remiasi pirminiais veiksmažodžiais⁶. Likusių vedinių tarpe maždaug dvigubai daugiau yra tokių, kurie padaryti iš mišrinių veiksmažodžių, pvz.: *įmaišos* ATŽ (: *įmaišyti*, *įmaišo*, *-ė*), *išieška* EŽ, TŽ (: *išieškoti*, *išieško*, *-ojo*), *nuovarvos* ATŽ, ChŽ (: *nuvarvėti*, *nuvarva*, *-ėjo*), *priemaiša* ChŽ, FŽ, STŽ (: *primaišyti*, *primaišo*, *-ė*), *skalda* GŽ, MŽ (: *skaldyti*, *skaldo*, *-ė*), *valda* EŽ, TŽ (: *valdyti*, *valdo*, *-ė*) ir kt. Taigi antriniais veiksmažodžiais šio tipo vedinių daryboje remiamasi palyginti retai (nagrinėjamų pavyzdžių tarpe 7,5%). Pvz.: *atgyvenos* EŽ (: *atgyventi*, *-a*, *-o*), *grąža* EŽ (: *grąžinti*, *-a*, *-o*), *paskola* EŽ (: *paskolinti*, *-a*, *-o*), *sąnaudos* EŽ, STŽ (: *sunaudoti*, *sunaudoja*, *-o*), *santrumpa* LŽ, STŽ (: *sutrupinti*, *-a*, *-o*) ir kt. Veiksmažodžių darybos priesagos į vedinių kamieną, kaip rodo pateikti pavyzdžiai, dažniausiai nepatenka.

Dauguma šio tipo veiksmo rezultato pavadinimų (ne mažiau kaip trys ketvirtadaliai) yra išvesti iš galininkinių veiksmažodžių, pvz.: *apybrėža* STŽ, *aprankos* ATŽ, *atkarpa* LŽ, STŽ, *SŽ*, *įkarpa* STŽ, *išdroža* MŽ, *nuokarpa* ATŽ, *nuopjova* STŽ, *paskola* EŽ, *skalda* GŽ, MŽ ir kt. Likusieji vediniai remiasi negalininkiniais veiksmažodžiais, pvz.: *apžalos* BŽ, *atbrizga* ATŽ, *išauga* BŽ, *nuogrimzdos* MŽ, *pabiros* ATŽ, *varvos* ChŽ, GŽ ir kt. Tačiau atskiri vediniai gali būti ne vienaip motyvuoti, pvz.: *nuotrupa* GŽ gali būti vedinys ir iš *nutrupėti*, ir iš *nutrupinti*; *priklija* „natūralaus žaliavinio šilko yda; pašaliniai šilko pūkeliai, prilipę sericinu prie siūlo ilgoje atkarpoje“

⁶ Pirminiai, mišriniai ir antriniai veiksmažodžiai čia skiriami pagal jų nepriešdėlinių pagrindinių formų struktūrą.

ATŽ, kaip rodo termino apibūdinimas, remiasi savaiminiu veiksmažodžiu, t. y. reiškia „tai, kas prisiklijavę“, bet, kita vertus, galima ir 2. *priklija* — „tai, kas priklijuota“ ir kt.

Tokių darybinės homonimijos atvejų, ypač kai vedinys gali būti motyvuotas ir paprastojo, ir sangražinio veiksmažodžio, yra daugiau, negu iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, plg. dar: *apnaša*, -os ATŽ, BŽ, ChŽ (: *apnešti* ir *apsinešti*), *įmaišos* ATŽ (: *įmaišyti* ir *įsimaišyti*, terminas remiasi savaiminiu veiksmažodžiu, plg. apibūdinimą — „pagrindinės vilnos masėje įsimaišę kitos (dažniausiai gretimos kokybės) vilnos kuokšteliai“), *išskyros* BŽ, GŽ (: *išskirti* ir *išsiskirti*, plg. BŽ apibūdinimą — „sekretai ir ekskretai) — gyvųjų ląstelių pagamintos ir į lauką arba tarpuląsčius išskiriamos medžiagos“), *sankaupa*, -os EŽ, GŽ, STŽ (: *sukaupti* ir *susikaupti*), *savėlos* ATŽ (: *suveltį* ir *susiveltį*, plg. termino apibūdinimą iš savaiminio veiksmo — „ydinga vilna; susivėlę vilnų gabalai, kurie sunkiai suplėšomi rankomis, atplėšti rūšiavimo metu nuo normalių plako dalių arba susivėlę per visą plaką“) ir kt. Vedinių homonimija čia susidaro visai natūraliai — darybos pamatu gali būti imami tiek paprastieji, tiek ir sangražiniai veiksmažodžiai, patys vediniai gali žymėti tiek veiksmo, tiek vyksmo, netgi ir būsenos, padarinius, o patys galūnių darybos žodžiai sangražiniai nebūna. Nagrinėjamų pavyzdžių tarpe išvestieji iš vyksmus ir būsenas žyminčių veiksmažodžių sudaro apie penktadalį visų šio tipo vedinių. Be to, maždaug devintadalis vedinių gali būti dvejopai motyvuoti. Tad dauguma nagrinėjamo tipo vedinių žymi tikrųjų veiksmų padarinius.

Veiksmažodžio ir vyksmo reikšmės skirtumas tos pat šaknies veiksmažodžiuose (ypač pirminiuose) neretai reiškiamas skirtingais šaknies balsiais. Siekiant terminologijai svarbaus vienareikšmiškumo, tuo galima pasinaudoti ir su galūnėmis išvestuose terminuose daiktavardžiuose. Pavyzdžiui, GŽ pateikti terminai *įgriuva* ir *įgriova*, kurie gali būti skiriami kaip vyksmo (*įgriūti*) ir veiksmo (*įgriauti*) padarinių pavadinimai. Šiuo atžvilgiu MŽ rekomendacija — *įgriova* „duobė, atsiradusi įgriuvus viršutiniam žemių sluoksniui“, kai žymimas vyksmo (*įgriūti*), o ne veiksmo (*įgriauti*) padarinys — turėtų būti nepriimtina.

Tačiau plačiau remtis pamatinių veiksmažodžių šaknies balsių įvairavimu galūnių vediniams neretai trukdo jų pačių darybai būdinga šaknies balsių kaita. Truputį per trečdalį visų šio tipo vedinių turi skirtingus šaknies balsius, negu jų pamatiniai veiksmažodžiai, pvz.: *apvalka* GŽ (: *apvilkti*, *apvelka*, *apvilko*), *atlanka* BŽ (: *atlenkti*), *atmos* ATŽ, ChŽ, EŽ (: *atmesti*, *atmeta*, -ė), *įkarta* GŽ, STŽ (: *įkirsti*, *įkerta*, *įkirto*), *įranga* STŽ (: *įrengti*), *išnaša*, -os GŽ, LŽ, MŽ, STŽ (: *išnešti*), *nuolaida* EŽ, TŽ (: *nuleisti*, *nuleidžia*, *nuleido*), *pajamos* EŽ, TŽ (: *paimti*, *paima*, *paėmė*), *priesaga* STŽ (: *prisegti*), *sąnašos* ChŽ, GŽ, MŽ (: *sunešti*) ir kt. Darybos metu pasikeitęs šaknies balsis dažnai sutinka su atitinkamų kartotinių veiksmažodžių šaknies balsiu, pvz.: *apybraiža* LŽ (plg. *apibrėžti* ir *apibraižyti*), *aprankos* ATŽ (plg. *aprinti* ir *aprankioti*), *atkarpa* LŽ, STŽ, SŽ (plg. *atkirpti* ir *atkarpyti*), *įraiža* MŽ (plg. *irėžti* ir *įraižyti*), *išgrąža* MŽ (plg. *išgrėžti* ir *išgrąžyti*), *išlaidos* EŽ, MŽ, STŽ, TŽ (plg. *išleisti* ir *išlaidyti*), *išvarta* SŽ (plg. *išversti* ir *išvartyti*), *paklaida* ChŽ, FŽ (plg. *paklysti* ir *paklaidžioti*), *perlaida* TŽ (plg. *perleisti* ir *perlaidyti*) ir kt. Kai kuriais tokiais atvejais tokį pat vedinį galima išvesti ir iš kartinio, ir iš kartotinio veiksmažodžio, nors dažniausiai tai nereiškia, kad minimus vedinius reikėtų darybiškai sieti su tais kartotiniais veiksmažodžiais. Retkarčiais dėl šaknies balsių kaitos panaudojimo ar nepanaudojimo sudaromi skirtingi vediniai, plg. *apybraiža* LŽ ir *apybrėža* STŽ, *įraiža* MŽ ir *irėža* GŽ.

Pamatinė nagrinėjamo tipo vedinių lytimi eina būtasis kartinis laikas. Tai akivaizdžiai rodo vediniai iš tų veiksmažodžių, kurių būtojo kartinio laiko kamienas kiek skiriasi nuo bendraties ir esamojo laiko kamienų, pvz.: *apsiuva* SŽ (: *apsiuvo*, -siūti, -siuva), *apvija* FŽ (: *apvijo*, -vyti, -veja), *atbrizga* ATŽ (: *atbrizgo*, -brigzti, -bryzga), *ikrova* ChŽ, STŽ (: *ikrovė*, -krauti, -krauna), *įpjova* BŽ, STŽ, SŽ (: *įpjovė*, -pjauti,

-pjauna), išpjova STŽ, SŽ (:išpjovė, -pjauti, -pjauna), išskyros BŽ, GŽ (:išskyrė, -skirti, -skiria), nuogrimzdos MŽ (:nugrimzdo, -grimzti, -grimzta), nuoplovos ATŽ (:nuplovė, -plauti, -plauna), nuosprūda ATŽ (:nusprūdo, -sprūsti, -sprūsta), paklaida ChŽ, FŽ (:paklydo, -klysti, -klysta), pašlavos ATŽ (:pašlavė, -šluoti, -šluoja), samplovos GŽ, MŽ (:suplovė, -plauti, -plauna), sąvėlos ATŽ (:suvėlė, susivėlė, -velti, -velia). Tik keletas vedinių šaknies balsiais sutampa su esamojo laiko skirtinga forma, pvz.: atliekos ATŽ, ChŽ, EŽ, atmena LŽ, iškyla GŽ, paminos ATŽ ir kt. Tačiau ir tokius vedinius, matyt, reikia laikyti ne išimtimi iš bendro darybos polinkio, o tik turinčius šaknies balsių kaitą, sutampančią su pamatinių veiksmažodžių esamuoju laiku.

-as (-ai)

Veiksmo rezultato pavadinimų, padarytų su galūne *-as*, nagrinėjamuose žodyuose yra tris kartus mažiau, negu vedinių, išvestų su galūne *-a*. Daugiskaitiniai terminai čia yra palyginti reti, pvz.: *ataudai* „vidutinio sukrumo verpalai arba siūlai; skersinė siūlų sistema audinyje“ ATŽ, *išnaršai* „икра“ SŽ, *raizgai* „силок“ SŽ ir kt. Tik retas kuris vedinys, vartojamas daugiskaita, turi skirtingą reikšmę, bet paprastai tai yra ne iš darybos kylantis reikšmės skirtumas, pvz.: *nuostatai* „положение“ EŽ, SŽ, TŽ ir *nuostatas* „положение“ TŽ, *užrašas* „надпись“ EŽ, LŽ, TŽ, „запись“ STŽ ir *užrašai* „записки“ LŽ.

Galūnės *-as* vediniai dažniau linkę žymėti veiksmo padarinius, pvz.: *aprašas* „опись“ EŽ, STŽ, *atspaudas* „marginto arba spausdinto audinio yda; dėmė, atsidradusi nuo neišdžiūvusių marginimo dažų, kai audinys per anksti sulankstomas“ ATŽ (rus. наложка), „отпечаток“ GŽ, STŽ, TŽ, „оттиск“ GŽ, LŽ, STŽ, TŽ, *dūlas* „dėl dūlėjimo susidaręs smulkžemis“ GŽ, MŽ, *intarpai* „laštelės medžiagų apykaitos metu pasigaminusios, bet toje apykaitoje laikinai arba visai nedalyvaujančios medžiagos, susiformavusios į grūdėlius, lašelius ar atitinkamo pavidalo kristalus <...>“ BŽ, *intarpas* „įterptas kitos medžiagos gabaliukas“ ChŽ, „включение“ GŽ, „вкрапленник“ GŽ, „вставка“ LŽ, STŽ, „прокладка“ STŽ, *įtaisas* „kas įtaisyta; prietaisas, aparatas“ MŽ, STŽ, *nuorašas* „копия“ LŽ, STŽ, TŽ, *pastatas* „statinys, trobesys“ MŽ, GŽ, *priesakas* „наказ, завет“ TŽ, *užpilas* „ant ko nors užpilta žemė, masė, pvz., žemės užpilas ant sudėtų drenažo vamzdžių iškastoje tranšėjoje“ MŽ, GŽ. Tačiau daliai minėtų ir kitų vedinių (pvz.: *įkaitas* „заклад, залог“ EŽ, TŽ, *kuras* „топливо“ ChŽ, *pakaitas* „atomas, grupė, pakeitę molekule kitą atomą, grupę“ ChŽ, „замена“ STŽ, TŽ, *sluogas* „įmirkęs žemių srautas, slenkantis šlaitu žemyn“ MŽ, GŽ ir kt.) nėra svetima ir veiksmo objekto reikšmė.

Didesnės vedinių dalies pamatiniai veiksmažodžiai yra priešdėliniai, tačiau priešdėlėtų ir nepriešdėlėtų vedinių santykis čia yra mažesnis, negu galūnės *-a* vedinių atveju. Nagrinėjamų terminų daryboje dažniausiai remtasi priešdėliu *į-*, *pa-* ir *už-* turinčiais veiksmažodžiais, pvz.: *įkaitas* EŽ, TŽ, *įnašas* STŽ, TŽ, *įrašas* EŽ, LŽ, STŽ, TŽ, *įspaudas* EŽ, GŽ; *pagrindas* EŽ, FŽ, GŽ, STŽ, TŽ, *parašas* EŽ, TŽ, *užkaitas* MŽ, *užlankas* SŽ, *užstatas* EŽ, TŽ ir kt. Iš veiksmažodžio *aprašyti* yra išvesti du priešdėlio variantu skiriami vediniai *aprašas* EŽ, STŽ ir *apyrašas* EŽ, STŽ, TŽ. Iš pateikimo EŽ ir STŽ atrodo, kad šie darybiniai variantai vartojami sinonimiškai, dėl to abiejų jų įteisinimas terminijoje lyg ir nebūtinus. Vediniai *intakas* GŽ, MŽ ir *intarpas*, *-ai* BŽ, ChŽ, GŽ, LŽ, STŽ priešdėlio variantą *in-* gali būti gavę tarmėse, kartais ir čia susidaro darybos variantų, plg. MŽ pateiktas ir *įtakas* (geresniu laikomas *intakas*). Priešdėlį *ant-* turintis terminas *antstatas* EŽ, matyt, nėra tarminės darybos⁷. Greičiausiai jis yra vertinys, plg. rusų atitikmenį *надстройка*, vokiečių – *Überbau* m., lenkų – *nadbudowa*. Vertinys yra ir terminas *įstatai* EŽ, SŽ, TŽ.

⁷ Žr. LKŽ I (1968) 176, kur šis žodis pateiktas tik iš raštų.

Maždaug ketvirtadalis nagrinėjamų šio tipo vedinių yra išvestas iš nepriešdėlinių veiksmazodžių, pvz.: *daigas BŽ, maigai ATŽ, raizgai SŽ, skiepas BŽ, tašas MŽ* ir kt.

Didesnė pusė *-as* galūnės vedinių remiasi pirminiais veiksmazodžiais, pvz.: *apšalas MŽ, ataudai ATŽ, diegas BŽ, įnašas STŽ, TŽ, išpaudas EŽ, GŽ, išalas GŽ, MŽ, išvadas STŽ, nuoviras ChŽ, perkasas MŽ, sąvadas LŽ, sliuogas GŽ, MŽ, užpilas GŽ, MŽ* ir kt. Turint galvoje, kad iš antrinių veiksmazodžių padaryti vediniai yra labai reti, nesunku suvokti, kad palyginti dažnai daryboje dalyvauja mišriniai veiksmazodžiai. Tiesa, šių vedinių skaičių kiek padidina tai, kad nemažai jų išvesta iš tos pat šaknies, bet skirtingus priešdėlius turinčių veiksmazodžių, pvz.:

-raš-: *aprašas EŽ, STŽ* ir *apyrašas EŽ, STŽ, TŽ, įrašas EŽ, LŽ, STŽ, TŽ, išrašas EŽ, LŽ, TŽ, nuorašas LŽ, STŽ, TŽ, parašas EŽ, TŽ, prierašas LŽ, TŽ, sąrašas EŽ, STŽ, SŽ, TŽ, užrašas, -ai EŽ, LŽ, STŽ, TŽ*;

-tais-: *įtaisas MŽ, STŽ, prietaisas ChŽ, FŽ, GŽ, MŽ, STŽ, SŽ, užtaisas GŽ, SŽ*. Veiksmazodinės priesagos į vedinius paprastai neperkeliamos.

Didžiausia vedinių dalis yra padaryta iš galininkinių veiksmazodžių. Negalininkiniais veiksmazodžiais remiasi maždaug šeštadalis vedinių, pvz.: *dūlas GŽ, MŽ, sliuogas GŽ, MŽ, apskardas GŽ, apšalas MŽ, intakas GŽ, MŽ* ir kt.

Beveik trečdalis vedinių darybos metu yra pasikeitę šaknies balsiai, pvz.: *įkaitas EŽ, TŽ (:įkeisti), įnašas STŽ, TŽ (:įnešti), išnaršai SŽ (:išneršti), pakaitas ChŽ, STŽ, TŽ (:pakeisti), užlankas SŽ (:užlenkti)* ir kt.

Ir šio tipo vedinių daryboje remiamasi būtojo kartinio laiko forma. Tai matyti iš šių pavyzdžių: *apskardas GŽ (:apskirdo, -skirsti, -skirsta), ataudai ATŽ (:ataudė, -austi, -audžia), įkaitas EŽ, TŽ (:įkeitė, -keisti, -keičia), išpaudas EŽ, GŽ (:išpaudė, -spausti, -spaudžia), išsprūdas GŽ (:išsprūdo, -sprūsti, -sprūsta), pagrindas EŽ, FŽ, GŽ, STŽ, TŽ (:pagrindė, -grįsti, -grindžia)*. Tik vediniai *užpilas GŽ, MŽ* ir *dūlas GŽ, MŽ* (jei pastarasis siejamas su *dulti, dūla, dulo*, o ne su *dūlėti, -ėja, -ėjo*) savo šaknies balsiais sutinka su asmenuojamosiomis pamatinių veiksmazodžių esamojo laiko formomis. Betgi, turint galvoje, kad šaknies balsiai gali pasikeisti ir daiktavardžių darybos metu, čia sunku ką griežčiau teigti.

-is (-ys)

Galūnės *-is (-ys)* vedinių, turinčių veiksmo rezultato pavadinimų reikšmę, nagrinėjamuose terminų žodynuose pateikta perpus mažiau, negu išvestų su galūne *-as* ir septyniskart mažiau, negu priklausančių dariausiam šio būrio tipui su galūne *-a*. Taigi galūnės *-is (-ys)* veiksmo rezultato pavadinimų darybos tipas nėra itin darus. Tačiau terminų daryboje jis yra vis dėlto pakankamai aktyvus ir prireikus nevengtinas. Keletas vedinių žodynuose pateikti tik daugiskaita, pvz.: *įgūdžiai STŽ, įrėžiai* (sinonimas *vagelės*) *GŽ* ir *išgraužiai* (sinonimas *išgraužtinės figūros*) *GŽ*.

Vediniai paprastai reiškia pamatiniais veiksmazodžiais žymimų veiksmų padarinius, pvz.: *įlinkis „прогиб“ FŽ, GŽ, „lenkiamos detalės deformacija“ MŽ, įskiepis „kultūrinė virš laukinuko esanti skiepielio dalis, kuri išauga iš akutės arba skiepiuglio“ BŽ, išliežis „iškarpa tarp lapų skiaučių arba skilčių“ BŽ, krūvis „elektros kiekis dalelėje“ ChŽ, FŽ, GŽ, STŽ, „груз, нагрзука“ EŽ, GŽ, MŽ, lūžis „vilnionio arba šilkinio audinio yda; šlapiojo taurinimo operacijose nepašalinamai užsifiksavusi raukšlė“ ATŽ, „naujai perlaužto mineralo, metalo paviršius“ ChŽ, GŽ, *nuosprendis „приговор“ TŽ* ir kt. Kai kurie vediniai gali žymėti ir veiksmo objektą, pvz.: *išdirbis „выработка“ EŽ, STŽ, TŽ, „наработка“ STŽ, išpirkis „выкуп“ TŽ*.*

Vediniai su galūnės variantu *-ys* yra labai reti – nagrinėjamuose terminų žodynuose jų rasta tik keletas, pvz.: *atspindys GŽ, plyšys FŽ, GŽ, MŽ, STŽ, SŽ* ir *pavyzdys GŽ, LŽ, MŽ, STŽ, TŽ*.

Trys ketvirtadaliai šio tipo vedinių darybiškai yra susiję su priešdėliniais veiksmažodžiais, pvz.: *atlygis EŽ, įgūdžiai STŽ, išmotis* „matavimo dydis, mastas, pvz.: angos matmenys – aukštis, plotis, išreikšti ilgio matais (vienetais)“ *MŽ, išpirkis TŽ, įvykis STŽ, TŽ, nuodžiūvis ChŽ, EŽ, uždarbis EŽ, TŽ*. Kiek dažnesni yra priešdėlius *i-* ir *iš-* turinčių veiksmažodžių vediniai. Iš terminų (*i*)*lūžis* „разлом“ *GŽ* ir (*i*)*rėžiai* „борозды“ *GŽ* pateikimo (parašymo) žodyne reikia spręsti, kad jie tą patį reiškia ir su priešdėliais, ir be priešdėlių (darybiškai jie susiję vienu atveju su priešdėliniais, o antru – su nepriešdėliniais veiksmažodžiais). Tokia terminų sinonimija, žinoma, yra visai nereikalingas dalykas, ji gali netgi klaidinti tų terminų vartotojus – juk, pavyzdžiui, tame pačiame *GŽ* pateiktas ir dar vienas *lūžis* „излом“, *FŽ* įdėtas ir *rėžis* „штрих“.

Terminai *antbėris GŽ, MŽ* ir *antstūmis GŽ* literatūrinės kalbos požiūriu negali būti laikomi reguliariais galūnės *-is* vediniais, nes joje nėra atitinkamų priešdėlių *ant-* turinčių veiksmažodžių⁸. Tad jie yra sudaryti arba remiantis žemaitiškais pavyzdžiais, arba laikytini mišrios (priešdėlinės ir galūninės) darybos. Greičiausiai priešdėlis *ant-* šiuose žodžiuose yra atsiradęs dėl kitų kalbų įtakos, plg. насыпь – *antbėris*, надвиг – *antstūmis*, nors šie terminai turi ir kitus rusiškus atitikmenis, kurie lietuviškųjų terminų išraiškai įtakos neturėjo, plg. *antstūmis* – перекрытие ir *antbėris* – засыпка.

Dauguma vedinių išvesta iš pirminių veiksmažodžių, pvz.: *dūris* „audinio yda; skylutė tarp audinio siūlų, prasiskyrusių dėl neatsargaus įdūrimo smailiu įrankiu (žirkklėmis, pincetu ir kt.)“ *ATŽ, STŽ, įlūžis GŽ, išdirbis EŽ, STŽ, TŽ, lūžis ATŽ, ChŽ, GŽ, nuosprendis TŽ, smūgis FŽ, SŽ, uždarbis EŽ, TŽ*, jų tarpe ir visi nepriešdėliniai. Tik kas penktas vedinys remiasi mišriniu (a) arba antriniu (b) veiksmažodžiu, pvz.: a) *atspindys GŽ, posakis LŽ, STŽ*; b) *atlygis EŽ, įskiepis BŽ, išmotis MŽ, nuokainis EŽ*. Veiksmažodžių priesagos darybos metu numetamos, plg. *atspindys* (:*atspindėti, -i, -ėjo*), *įskiepis* (: *įskiepiyti, -ija, -ijo*), *išmotis* (:*išmatuoti, -uoja, -avo*).

Apie du trečdaliai vedinių daryboje remiasi galininkiniais veiksmažodžiais. Kai kurie vediniai reikšmės atžvilgiu gali būti motyvuoti ir veiksmo, ir vyksmo, pvz.: *įlinkis 1* „1. įlinkusi arba įdubusi paviršiaus vieta; 2. upės, jūros krantų įlinkimas“ *MŽ* ir *įlinkis 2* „lenkiamos detalės deformacija“ *MŽ*, kitaip sakant, taip pat pavadinamas gali būti ir aktyvaus veiksmo (*įlenkti*), ir savaiminio vyksmo (*įlinkti*) padarinys. Tačiau abiem atvejais (kai lenkiama ir kai savaimė linkstama) įlinkstama, dėl to, matyt, darybiškai tokie vediniai sietini su *įlinkti* tipo veiksmažodžiais. Tas pats pasakytina ir apie tokius vedinius, kaip *įlūžis GŽ, lūžis ATŽ, ChŽ, GŽ, perlinkis GŽ* ir *skėtis BŽ* (pastarasis pavyzdys gali būti susijęs su paprastuoju ir sangražiniu veiksmažodžiu).

Dariniai vedami iš būtojo kartinio laiko asmenuojamųjų formų, pvz.: *dūris ATŽ, SŽ* (:*dūrė, durti, duria*), *krūvis ChŽ, EŽ, FŽ, GŽ, MŽ, STŽ* (:*krovė, krauti, krauna*), *plyšys FŽ, GŽ, MŽ, STŽ, SŽ* (:*plyšo, plyšti, plyšta*), *skėtis* „raceminis žiedynas <...> sutrumpinta pagrindine ašimi, iš kurios viršūnės išaugę beveik vienodo ilgio žiedkočiai yra išsiskleidę vienoje plokštumoje (Primulaceae, Umbelliferae šeimoje)“ *BŽ* (:*skėtė, skėsti, skečia*).

Maždaug trečdalis vedinių darybos metu yra pasikeitęs šaknies balsis, pvz.: *įgūdžiai STŽ* (:*igudo, igusti, igunda*), *išmotis MŽ* (:*išmatavo, išmatuoti, išmatuoja*), *pjūvis GŽ, MŽ, STŽ* (:*pjovė, pjauti, pjauna*), *smūgis FŽ, SŽ* (:*smogė, smogti, smogia*), *uždarbis EŽ, TŽ* (:*uždirbo, uždirbti, uždirba*) ir kt. Kiek labiau šioje vedinių grupėje išsiskiria *išmotis*, kadangi turi pakitusį šaknies balsį, nors išvestas iš antrinio veiksmažodžio (tai retas dalykas!).

⁸ Abu šie žodžiai LKŽ I antrajame leidime pateikti tik iš tarybinių laikų leidinių, o šio tomo pirmajame leidime (Vilnius, 1941) jų nėra. Tad galimas daiktas, kad tie terminai yra tarybinių laikų naujadarai.

Dalis čia nagrinėjamų terminų yra seni lietuvių kalbos žodžiai, tad, be abejo, jie terminologijon yra paimti iš paprastosios kalbos. Tai galima pasakyti apie tokius šio tipo vedinius, kaip *krūvis* ChŽ, EŽ, FŽ, GŽ, MŽ, STŽ, *lūžis* ATŽ, ChŽ, GŽ, *pjūvis* GŽ, MŽ, STŽ, *plyšys* FŽ, GŽ, MŽ, STŽ, SŽ, *skėtis* BŽ ir dar vieną kitą terminą.

-ė

Galūnės *-ė* darybos tipas terminologijoje yra menko darumo (beje, tas pats būdinga ir apskritai dabartinės kalbos žodžių darybai⁹) – jos vedinių nagrinėjamuose terminų žodynuose yra bemaž dvidešimt kartų mažiau, negu dariausio *-a* galūnės tipo veiksmo rezultato pavadinimų. Vediniai paprastai pavadina tam tikrų pamatinių veiksmažodžiais žymimų veiksmy arba vykmy padarinius, pvz.: *dubė* (sinonimas *piltuvėliškos formos dauba*) GŽ, „piltuvo pavidalo duobė“ MŽ, *pynė* „жгут, angl. cableform, harness, bunched, conductors; плетѣнка, angl. braiding, plexus“ STŽ, *pradubė* „žemei nusėdant susidariusi piltuvo pavidalo duobė“ MŽ, GŽ, *pramonė* „промышленность“ EŽ, STŽ, *skriodė 1* „vandens išplautas griovys ar duobė; gili, stačiašonė išgrauža šlaite“ MŽ, GŽ, *skriodė 2* „gili pravėža, išmušta kelio vieta“ MŽ, GŽ, *žymė* „отметка; метка, маркер“ STŽ. Tik vienas kitas vedinys gali būti suvokiamas ir kaip veiksmo objekto pavadinimas, pvz.: *dulkės* „пыль“ GŽ.

Dauguma vedinių (nagrinėjamų pavyzdžių tarpe du trečdaliai) darybos pamatu turi nepriešdėlinius veiksmažodžius ir šiuo polinkiu aptariamasis darybos tipas aiškiai skiriasi nuo jau nagrinėtųjų galūnių *-a*, *-as*, *-is* (*-ys*) darybos tipų. Kitais darybos polinkiais (pamatinių veiksmažodžių kamieno struktūra, galininkiškumas) šios galūnės vediniai žymiau nesiskiria nuo daresniųjų tipų vedinių. Šaknies balsių kaita vediniuose retoka, pvz.: *įmonė* EŽ, TŽ, *pramonė* EŽ, STŽ, *priemonė* EŽ, STŽ (*įmanyti, įmano, -ė, pramanyti ... , primanyti ...*). Kalbami vediniai, būdami be šaknies balsių kaitos, raštų kalboje sutaptų su savo pamatinių veiksmažodžių būtojo kartinio laiko trečiuoju asmeniu, nors tokių atvejų galūnių vedinių daryboje ir pasitaiko. Beje, remiantis vediniais *pynė* STŽ (*:pynė, pinti, pina*), *skriodė* GŽ, MŽ (*:skriodė, skriosti, skriodžia*), *tižė* GŽ (*:tižo, tižti, tyžta*), galima teigti, kad darybos pamatu imamas asmenuojamųjų formų būtasis kartinis laikas (su šio laiko kamieniu nesutinkančių vedinių turimų pavyzdžių tarpe nėra).

Kitos galūnės

Galūnės *-ius* ir *-uo* tiek terminologijoje, tiek ir apskritai literatūrinėje kalboje vedinių turi nedaug. Kaip neretai būdinga nedariesiems terminų darybos tipams, tokie vediniai dažniausiai nėra tam tyčia terminologijos reikalams daryti. Paprastai tai sutermininti literatūrinės kalbos ar tarmių žodžiai. Tai pasakytina ir apie terminų žodynuose pateiktus minėtų galūnių *-ius*, *-uo* vedinius *skyrius* EŽ, GŽ, LŽ, STŽ, TŽ (kuris kartais net vienoje terminologijos srityje vartojamas bent keletu reikšmių) ir *dubuo* GŽ.

Veiksmy pavadinimai

Dabartinės kalbos veiksmy pavadinimai, išvesti su galūnėmis, reikšmės atžvilgiu mažai kuo skiriasi nuo šio būrio priesagų vedinių ir „dažniausiai jų reikšmę galima paaiškinti iš tų pačių veiksmažodžių padarytais priesagų *-imas* ar *-ymas* vediniais (nors pastarieji paprastai turi grynesnę veiksmo reikšmę)“ [Urbutis V., 1965, 303]. Taigi su galūnėmis ir priesagomis (ypač *-imas/-ymas*) iš to paties veiksmažodžio padaryti veiksmy pavadinimai dažnai gali būti laikomi darybiniais sinonimais.

⁹ Žr. Lietuvių kalbos gramatika. V., 1965, t. I, p. 380, kur konstatuojama, kad galūnė *-ė* „bent kiek didesniu darumu nepasižymi“. Lyginimai su literatūrine arba dabartine kalba visur čia remiami V. Urbučio darbais.

Tačiau terminologijoje jie turi ir tam tikrą reikšmės skirtumą. Priesagos *-imas/-ymas* vediniai dažniau žymi atskirą veiksmo ar vykimo aktą, o galūnių vedinių reikšmė yra labiau apibendrinta, pasakoma veiksmo visuma, neretai tam tikra iš veiksmo kilusi būseną¹⁰. Tuo šie vediniai kiek artėja prie veiksmo rezultato pavadinimų, tačiau vis dėlto iš abstraktų būrio neišsiskiria ir dėl to pagrįstai laikomi veiksmy pavadinimais, arba veiksmožodžių abstraktais. Dėl reikšmės skirtumo galūnių vediniai terminologijai ir yra labai naudingi, netgi patogūs, kai reikia atskirti veiksmo atlikimo aktą nuo to veiksmo visumos, plg. *kratymas* ir *krata* TŽ, *mainymas* ir *mainai* EŽ, GŽ, *nuplovimas* ir *nuoplova* „visuma procesų, susijusių su žemės paviršiaus nuplovimu ir suraižymu“ MŽ, *pagreitėjimas* ir *pagreitis* GŽ, STŽ, *slėgimas* ir *slėgis* GŽ, STŽ, *traukimas* ir *trauka* ChŽ, EŽ, FŽ, MŽ, STŽ ir kt.

Platesnė, vadinasi, ir labiau apibendrinta galūnių darybos veiksmy pavadinimų reikšmė tam tikrais atvejais būna ir dėl grynai formalių darybos ypatybių – galūnių vediniai nebūna sangražiniai, nors daryboje remtis gali tiek paprastaisiais, tiek ir sangražiniais veiksmoždziais. Tas pats pasakytina ir apie darybinio bei savaiminio veiksmo (tiksliau – veiksmo ir vykimo) skirtybių reiškimą. Terminai, išvesti su galūnėmis, paprastai žymi kompleksiską veiksmą, jungiantį tas skirtybes, o priesagos *-imas / -ymas* vediniai tokiu atveju vartojami skirtingi. Pavyzdžiui, tai, kas botanikos terminijoje reiškia galūnės vediniu *kaita* „laipsniškas vienu augalų bendrijų pasikeitimas kitomis laiko bėgyje dėl nevienodo augalų dauginimosi, žmogaus poveikio, tarprūšinės kovos ir įvairių aplinkos faktorių poveikio“ apima priesagos *-imas* vedinių *keitimas* ir *keitimasis / kitimas* reikšmes. Sporto terminas *mankšta*, be kitų savo reikšmės ypatumų, gali būti susijęs ir su *mankštinti*, ir su *mankštintis*, vadinasi, ir šiuo atžvilgiu *mankštinimas* ir *mankštinimasis* yra siauresnės, individualesnės reikšmės žodžiai, teisės terminas *santuoka* pavadina padėtį, susidarančią iš *sutuokimo* ir *susituokimo* veiksmy.

Tačiau dėl galūnių vedinių darybos ribotumo (palyginti retai jie tedaromi iš ant-rinių veiksmoždzijų) plačiai naudotis tokiu reikšmės pasiskirstymu su priesagų vediniais (*-imas / -ymas* vedinių daryba pamatinių veiksmoždzijų kamieno struktūros visai neribojama) nėra kaip. Iš dalies ir nuo to gali priklausyti labai didelis minėtų priesagų vedinių paplitimas terminologijoje.

Veiksmy pavadinimai sudaro per trečdalį (34,8 %) visų iš veiksmoždzijų išvestų nagrinėjamų žodynų galūnių vedinių. Taigi galūnių vedinių tarpe tai stambus darybos būrys, pastebimai atsiliekantis vedinių skaičiumi tik nuo veiksmo rezultato pavadinimų būrio, bet smarkiai pralenkiantis visus kitus galūnių vedinių darybos būrius. Didžiausioji vedinių dalis (93,3%) yra išvesta su galūnėmis *-a* ir *-is*. Kitos galūnės (*-as, -ė, -is / -ies*) daresnių galūnių vedybos tipų nesudaro.

-a (ia)

Galūnės *-a* vediniai terminologijoje paprastai apibendrintai pavadina specialius pamatiniais veiksmoždziais žymimus veiksmus, reikšmės atžvilgiu neretai aprėpdami visumą komponentų, įeinančių į pavadinamąjį specialų veiksmą, pvz.: *atranka* „natūralus (gamtoje pasireiškias) arba dirbtinis (žmogaus ūkyje taikomas) naujų augalų ir gyvulių formų sukūrimo procesas, kurio pagrindą sudaro natūraliosios atrankos atveju labiausiai prie aplinkos sąlygų prisitaikiusių individų išsilaikymas, o dirbtinės atrankos atveju – labiausiai žmogaus poreikius atitinkančių individų išsilaikymas“ BŽ, *paieškos* „поиски“ GŽ (geologija), *patvanka* „vandens horizonto

¹⁰ Panašus skirtumas pastebimas ir latvių terminologijoje tarp priesagos *-šana* ir galūnės *-e* vedinių: „термины с суффиксом *-šana* обозначают процесс в момент действия (*krišana, slidēšana*), а термины с суффиксальным окончанием *-e* – процесс в целом, как единое целое (*krite, slide*)“ (Скуиня В. Образование терминов технических наук в латышском языке. Авт. канд. дис. Рига, 1969, p. 12). Taigi čia esama bendro baltų kalbų dėsningumo.

pakilimas upėje (kanale), pastačius užtvanką arba dėl gamtinių priežasčių“ MŽ, GŽ, *santvarka* „строй; порядок; устройством“ EŽ, „строй, устройством; уклад“ TŽ, *trauka* „1. suteikiama agregatui iš išorės jėga, kurios veikiamas agregatas gali judėti; 2. jėga, susidaranti dėl nevienodo karštų dujų lyginamojo svorio agregato viduje ir šaltų – išorėje <...>“ MŽ ir kt. Priklausomai nuo pamatinių veiksmožių reikšmės pobūdžio vediniai taip pat apibendrintai gali pavadinti ir vyksmus bei būsenas. Kartais vediniai pavadina ne tiek pačius veiksmus, vyksmus ar būsenas, kiek atitinkamas veiksmožines ypatybes (šis reikšmės atspalvis gali būti gautas iš terminologinės vedinių reikšmės, bet jis neatrodo svetimas ir pačiai darybinei vedinių prigimčiai). Pvz.: *apytaka* „cikliškas medžiagų kaitaliojimas, kuriame dalyvauja organizmai, vykdydami kai kurių to rato grandžių perėjimą iš vieno į kitas“ BŽ, „tekėjimas aplinkui, cirkuliacija“ MŽ, GŽ, *branda* „tam tikra sėklų vystymosi būklė, kai jos jau sugeba dygti“ BŽ, „augalų vystymosi fazė, kada grūdai subręsta“ MŽ, *galia* „способность“ FŽ, STŽ, *įtampa* „напряжённость“ EŽ (sinonimas *įtemptumas*), *prastova* „dėl gamybinio pobūdžio priežasčių įvykstantis laikinas darbo proceso nutrūkimas“ MŽ, EŽ, STŽ, TŽ ir kt. Kai kurie vediniai yra padaryti iš sangražinių veiksmožių, pvz.: *nuotaika* LŽ (:nusiteikti), *pastanga* STŽ (:pasistengti), *pražanga* SŽ (:prasižengti).

Beveik visi vediniai turi galūnę -a (o šis veikslių pavadinimų darybos tipas yra dariausias, jam priklauso kiek per tris penktadalius visų nagrinėjamų šio būrio pavardžių) ir tik keletas terminų išvesta su galūne -ia, galūnės -a variantu, būnančiu po minkštųjų priebalsių, pvz.: *valdžia* TŽ, *žinia* TŽ, bet ir tie patys yra sutermininti paprastieji kalbos žodžiai. Labai reti yra ir daugiskaitiniai terminai, pvz.: *paieškos* GŽ (tačiau skaičiavimo technikos, teisės terminijoje vartojama *paieška*), *paslaugos* EŽ, *sutemos* GŽ.

Tik ketvirtadalis galūnės -a veikslių pavadinimų darybiškai santykiauja su nepriešdėliniais veiksmožiais, pvz.: *globa* TŽ, *gramzda* MŽ, SŽ, *krata* TŽ, *nuoma* TŽ, *samda* EŽ, TŽ, *įtisa* GŽ, MŽ ir kt. Vis dėlto veikslių pavadinimai, su galūne -a išvesti iš nepriešdėlinių veiksmožių, yra gerokai dažnesni už tokios pat darybos veiksmo rezultato pavadinimus.

Priešdėlinius pamatinius veiksmožius turi dauguma (trys ketvirtadaliai) vedinių. Dažniausias jų priešdėlis yra *pa-*. Be to, dažnokai pamatiniai veiksmožiai turi priešdėlius *su-*, *ap-*, *pri-*. Pvz.: *apykaita* GŽ, *apyvarta* EŽ, GŽ, STŽ, TŽ, *apklausa* EŽ, STŽ, TŽ, *apskaita* EŽ, STŽ, TŽ, *atmaina* BŽ, ChŽ, GŽ, STŽ, *atskaita* „atskaitymas geodezinio instrumento ar kito matavimo prietaiso dalmenyse“ MŽ, STŽ, *įskaita* EŽ, TŽ, *įtampa* EŽ, FŽ, STŽ, GŽ, LŽ, SŽ, *išraiška* EŽ, LŽ, STŽ, *įstampa* GŽ, *netesa* EŽ, *nuotaika* LŽ, *nuotvanka* MŽ, *pabaiga* STŽ, SŽ, *pagalba* EŽ, *paieška* STŽ, TŽ, *paieškos* GŽ, *pasiūla* EŽ, *paskirsta* EŽ, TŽ, *pastaba* TŽ, *pataisa* EŽ, GŽ, STŽ, SŽ, TŽ, *persvara* EŽ, SŽ, *pertrauka* EŽ, GŽ, SŽ, TŽ, *prabėga* STŽ, *pravaikšta* EŽ, TŽ, *prielaida* EŽ, TŽ, *priespauda* EŽ, *priežiūra* EŽ, STŽ, TŽ, *sąsaja* GŽ, MŽ, STŽ, *sąskaida* GŽ, *sąveika* FŽ, LŽ, STŽ, *sandara* ChŽ, EŽ, GŽ, STŽ, *santuoka* TŽ, *sutemos* GŽ, *užuomina* LŽ ir kt. Retkarčiais priešdėlio variantai padeda išskirti iš to paties pamatinio veiksmožio išvestus terminus, pvz.: *apyskaita* „отчёт“ EŽ, TŽ ir *apskaita* „учёт“ EŽ, STŽ, TŽ, *ataskaita* „отчёт“ EŽ, STŽ, TŽ ir *atskaita* „отчёт – atskaitymas geodezinio instrumento ar kito matavimo prietaiso dalmenyse“ MŽ, STŽ. Priešdėlio variantą *ata-* turi dar terminas *atatranka* FŽ, SŽ.

Daugiau kaip pusė (apie trys penktadaliai) vedinių daryboje remiasi pirminiais veiksmožiais, pvz.: *apklausa* EŽ, STŽ, TŽ (: *apklausti*, *apklausia*, *apklausė*), *ištuoka* TŽ (: *ištuokti* | *išsituokti*, -ia, -ė), *parama* EŽ (: *paremti*, -ia, *rėmė*), *seka* GŽ, STŽ (: *sekti*, -a, -ė), *svyla* BŽ (: *svilti*, *svyla*, *svilo*), *veika* TŽ (: *veikti*, -ia, -ė) ir kt. Dauguma likusių vedinių yra padaryta iš mišrinių veiksmožių, pvz.: *apytaka*

BŽ, EŽ, GŽ, MŽ (: *aptekėti, apteka, aptekėjo*), *apžiūra* EŽ, STŽ, TŽ (: *apžiūrėti, apžiūri, apžiūrėjo*), *paslaugos* EŽ (: *paslaugyti, paslaugo, -ė*), *pažiūra* EŽ (: *pažiūrėti, pažiūri, pažiūrėjo*), *peržiūra* STŽ (: *peržiūrėti, peržiūri, peržiūrėjo*), *prietaka* MŽ (: *priekėti, priteka, pritekėjo*), *rida* EŽ, STŽ (: *riedėti, rieda, riedėjo*), *sklaida* STŽ, SŽ (: *sklaidyti, sklaido, sklaidė*), *tvarka* EŽ (: *tvarkyti, tvarko, -ė*) ir kt. Tačiau palyginti nereti yra ir antrinių veiksmažodžių vediniai, kurių darybos priesagos paprastai į pamatinį kamieną neįeina, pvz.: *apsauga* EŽ, MŽ, STŽ, TŽ (: *apsaugoti, -oja, -ojo*), *mankšta* SŽ (: *mankštinti(s), -ina(si), -ino(si)*), *panauda* TŽ (: *panaudoti, -oja, -ojo*), *pernuoma* TŽ (: *pernuomoti, -oja, -ojo*), *pramankšta* SŽ (: *pramankštinti, -ina, -ino*), *pravaikšta* EŽ, TŽ (: *pravaikščioti, -ioja, -iojo*) ir kt.

Vedinių pamatinis kamienas dažniausiai sutampa su asmenuojamųjų formų būtojo kartinio laiko kamieniu. Tai rodo dalis pirminių veiksmažodžių vedinių, o darinių, kurių nebūtų galima sieti su minėta lytimi, toje grupėje nėra. Pvz.: *apkrova* MŽ, STŽ (: *apkrovė, apkrauti, apkrauna*), *blyška* BŽ (: *blyško, blykšti, blykšta*), *branda* BŽ, MŽ (: *brendo, bręsti, bręsta*), *ėja* TŽ (: *ėjo, eiti, eina*), *gramzda* MŽ, SŽ (: *grimzdo, grimzti, grimzta*), *kvota* TŽ (: *kvotė, kvosti, kvočia*), *nuoplova* MŽ (: *nuplovė, nuplauti, nuplauna*), *paklaida* EŽ, MŽ, STŽ (: *paklydo, paklysti, paklysta*), *prievarta* EŽ, STŽ, TŽ (: *privertė, priversti, priverčia*).

Maždaug du penktadaliai vedinių turi pasikeitusius šaknies balsius, pvz.: *apžvalga* EŽ, STŽ (: *apžvelgė*), *atranka* BŽ, EŽ, FŽ, GŽ, LŽ, STŽ (: *atrinko*), *įrašas* STŽ (: *įrėžė*), *įvaisa* BŽ (: *įveisė*), *ištampa* GŽ (: *ištampė*), *kaita* BŽ, EŽ, STŽ, SŽ (: *keitė*), *nuotauka* LŽ (: *nuteikė | nusiteikė*), *nuotvanka* MŽ (: *nutvenkė*), *pagalba* EŽ (: *pagelbėjo*), *paraiška* EŽ, STŽ, SŽ, TŽ (: *pareiškė*), *parama* EŽ (: *parėmė*), *pastanga* STŽ (: *pasistengė*), *patvanka* GŽ, MŽ (: *patvenkė*), *pažaida* TŽ (: *pažaidė*), *pažanga* EŽ (: *pažengė*), *persvara* EŽ, SŽ (: *persvėrė*), *pražanga* SŽ (: *prasižengė*), *priesaika* SŽ, TŽ (: *prisieikė*), *prievarta* EŽ, STŽ, TŽ (: *privertė*), *rida* EŽ, STŽ (: *riedėjo*), *saņara* STŽ (: *sunėrė*), *sąsaja* GŽ, MŽ, STŽ (: *susiejo*), *tvanka* MŽ (: *tvenkė*), *vada* TŽ (: *vedė*), *varža* ChŽ, FŽ, STŽ (: *veržė*) ir kt.

Kai kurių terminų išraiškai įtakos gali būti darę kitų kalbų atitinkami terminai, o vienas kitas terminas yra neabejotinas vertinys. Tai visų pirma tokie terminai, kurių individualioji reikšmė, neretai ir forma gražiai sutinka su kitos kalbos termino reikšme ir forma, o reikšmės atžvilgiu negali būti susieti su lietuvišku pamatiniu veiksmažodžiu, pvz.: *ataskaita* – отчёт STŽ, TŽ, *įvaisa* – vok. Inzucht BŽ, *pravaikšta* – прогул EŽ, TŽ, *prielaida* – предпосылка EŽ, предпосылка, предположение, допущение TŽ, *sąveika* – взаимодействие FŽ, LŽ, STŽ.

-is (-ys)

Galūnė *-is (-ys)* sudaro antrąjį darumo atžvilgiu veikslių pavadinimų vedybos tipą – su ja padaryta netoli dviejų penktadalių visų nagrinėjamų su galūnėmis išvestų šio būrio vedinių. Beveik visi šio tipo vediniai yra padaryti su galūnė *-is* ir tik keletas – su jos variantu *-ys*, pvz.: *atlydis* GŽ (meteorologija), *aprotys* TŽ. Naujų terminų su galūnė *-ys*, rodos, nelinkstama daryti. Na, o galūnė *-is* yra gana aktyvi terminų darybos priemonė. Veikslių pavadinimų darybos būryje (nagrinėjamų pavyzdžių tarpe) galūnės *-is (-ys)* tipas darumu atsilieka tik nuo priesaginio *-imas / -ymas* ir galūninio *-a* tipo.

Galūnės *-is* vediniai pavadina įvairius veiksmus, vyksmus ar būsenas, kurie dažnokai vyksta ribotą laiką, kartais pavadinamas tik atskiras ištinio veiksmo aktas, pavyzdžiui, *yras* „рпебок“ SŽ žymi vieną yrimosi veiksmo momentą, vieną pasistūmimą irklais ar irklu, fechtavimo terminas *kirtis* „удар“ žymi vieną pataikymą priešininkui. Tokią trumpo, netgi staigaus veiksmo pavadinimo reikšmę turi ir kai kurie kiti šios galūnės vediniai, pvz.: *poelgis* „поступок“ SŽ, *postūmis* „продвижка“

GŽ, „сдвиг“ MŽ, STŽ, *posūkis* „поворот“ FŽ, STŽ, SŽ, *siūbis* „кач“ SŽ (gimnastika), *trinkis* „толчок“ GŽ. Tačiau didžioji vedinių dalis turi bendresnę reikšmę, juos neretai galima suvokti kaip tam tikros rezultatinės būsenos, kylančios iš pamatinių veiksmožodžių žymimo veiksmo, pavadinimus, pvz.: *atodrėkis* „оттепель“ GŽ, *atoslūgis* „vandens atslūgimas jūroje“ MŽ, GŽ, FŽ, *išylis* „нагревание“ GŽ, *nuoplūdis* „nubėgimas, nuplūdimas, nutekėjimas“ MŽ, STŽ, „1. vandens kiekis, pratekantis upe (ar kanalu) per tam tikrą laikotarpį (parą, mėnesį, metus); 2. vandens nutekėjimas paviršiumi ar podirviu traukos jėgos poveikyje“ MŽ, *nuovargis* „усталость (породы)“ GŽ, „усталость“ STŽ, „утомление“ SŽ, *polaidis* „sniego, pašalo paleidimas pavasarį“ MŽ, GŽ, *prieaugis* „augalo organų priaugimas-padidėjimas per laiko vienetą“ BŽ, „прирост“ EŽ, STŽ, *sambrėškis* „сумерки“ GŽ, *skrydis* „полёт“ SŽ, *slėgis* „давление“ GŽ, STŽ, *slūgis* „vandens horizonto pažemėjimas slenksčių ar kitų įrenginių poveikyje“ MŽ, *tūris* „объём“ ChŽ, FŽ, „apimtis; kūno užimta erdvės dalis“ MŽ, *ūgis* „рост“ STŽ, *uždžiūvis* „grūdų susitraukimas, nepilnas užsipildymas maisto medžiagomis sausvėjų poveikyje“ BŽ ir kt.

Dalis vedinių darybiškai remiasi sangražiniais veiksmoždžiais, pvz.: *poelgis* SŽ (:*pasielgti*), *salytis* STŽ (:*susiliesti*), *užmojis* STŽ (:*užsimoti*). Kai kurių vedinių motyvacija gali būti dvejopa (sangražiniu ir nesangražiniu veiksmoždžiu), pvz.: *atilsis* (sinonimas *kompensacinis laisvalaikis*) EŽ (:*atilsėti*, *atsiilsėti*), *iškrūvis* (sinonimas *išsikrovimas*) GŽ (:*išsikrauti*, *iškrauti*), *poilsis* SŽ, TŽ (:*pailsėti*, *pasiilsėti*), *poslinkis* EŽ, FŽ, GŽ, MŽ, STŽ (:*paslinkti*, *pasislinkti*), *postūmis* GŽ, MŽ, STŽ (:*pastumti*, *pasistumti*) ir kt.

Maždaug trys ketvirtadaliai nagrinėjamų terminų su galūne *-is (-ys)* yra išvesti iš priešdėlinių veiksmoždžių, pvz.: *apybėgis* (elektrono) FŽ, *atskyris* SŽ, *atodirbiai* EŽ, *atogrįžis* GŽ, *atotrūkis* EŽ, *atoveikis* FŽ, *įdirbis* EŽ, *išlydis* STŽ, *nuokrypis* GŽ, STŽ, *nuosprūdis* GŽ, MŽ, *nuostūmis* FŽ, GŽ, *nuotėkis* EŽ, GŽ, MŽ, STŽ, *pagreitis* GŽ, STŽ, *pertrūkis* EŽ, *pokrypis* SŽ, *polinkis* GŽ, MŽ, STŽ, *poveikis* EŽ, LŽ, STŽ, *sąsėdis* ChŽ, *sąslėgis* GŽ, *santykis* EŽ, LŽ, STŽ, TŽ, *užmojis* STŽ ir kt. Šio tipo nagrinėjami terminai itin dažnai padaryti iš priešdėlių *pa-* turinčių veiksmoždžių (beveik trečdalis priešdėlėtų pavyzdžių), dažnoki taip pat priešdėlius *sa-* (*sam-*, *san-*), *nuo-*, *at-* (*ato-*) turintys vediniai. Kartkartėm terminologijoje priešdėlio variantai yra vienintelė žodžio skyrimo priemonė, pvz.: *pastūmis* „подвиг“ GŽ ir *postūmis* „продвижка“ GŽ, „сдвиг“ MŽ, STŽ. Keletas terminų turi priešdėlį *ant-*, pvz.: *antplūdis* (jūros) GŽ, *antslinkis* (ledyno) GŽ ir *antsprūdis* GŽ, iš kurių, LKŽ I duomenimis, tik *antplūdis* vartojamas tarmėse ir kiek plačiau raštuose, o *antslinkis* bei *antsprūdis* gali būti ir terminologijos naujadarai¹¹. Tad pastarieji žodžiai negalėtų būti laikomi galūnės *-is* vediniais (literatūrinės kalbos sistemos požiūriu), nes priešdėlio *ant-* literatūrinės kalbos veiksmoždžiai neturi. Jie gali būti mišrios vedybos – iš veiksmoždžių *slinkti* ir *sprūsti* išvesti kartu su priešdėliu *ant-* ir galūne *-is*, nors toks darybos būdas dabartinei kalbai, galima sakyti, visai nebūdingas. Kita vertus, tam tikros įtakos jų sandarai galėjo turėti ir atitinkami kitų kalbų terminai, plg. *antslinkis* – наступание. Kai kurie priešdėlių *sa-* / *san-* turintys vediniai yra gavę papildomą iš pamatinio veiksmoždžio nekylantį bendro, rečiau tarpusavio veiksmo reikšmės atspalvį, pvz.: *salytis* – контакт – angl. *osculation* STŽ, *sąryšiai* – взаимосвязи EŽ, *sąsėdis* „tirpios medžiagos nusėdimas, nusėdant netirpiai medžiagai“ – сопряжённое осаждение, соосаждение ChŽ, *sąskambis* – созвучие LŽ, *santirpis* „netirpios medžiagos tirpimas, tirpstant tirpiai medžiagai“ – сопряжённое растворение ChŽ. Tą reikšmės atspalvį vediniai galėjo gauti kartais iš analogijos su tokiais žodžiais, kurie jį yra gavę iš pamatinių veiksmoždžių, plg. *sandėris*

¹¹ LKŽ I tomo pirmajame leidime jų nėra, o antrajame leidime pateikti tik iš tarybinių laikų rašomosios kalbos, žr. p. 175, 176.

EŽ, TŽ, *santoris* TŽ. Kita vertus, tam tikrą įtaką gali turėti ir atitinkami kitų kalbų, didžiąja dalimi rusų kalbos, terminai. Tačiau ar pirmaip, ar antraip manytume, vis tiek tokie žodžiai yra netaisyklingi. Jų priešdėliai turi nebūdingą lietuvių kalbai reikšmę, dėl kurios dar šio šimtmečio pradžioje J. Jablonskis yra atmetęs *sandarbininką, santautietį, sąredaktorių, sanveiksmą*, taisydamas ir siūlydamas jų vietoje *bendradarbi, bendratauti* („jei būtinai reikėtų“), *draugredaktorių, susidraugavimą* (bendru darbu, draugės darbu) [Jablonskis J., 1959, 56, 143, 323–324]. 1904 m. paskelbtame straipsnyje „Kalbos dalykai (Rašomosios kalbos kritikai)“ jis rašė apie žodžius *sandarbininkas, -kauti, -kystė, -kavimas, santautietis*: „Visi šitie žodžiai be nebus iš oro, ne iš žmonių kalbos žinojimo, pagauti <...>. Samprotauju, jog *sandarbininkas* iš vokiečių žodžio *Mitarbeiter* arba rusų *сотрудникъ*, ne iš gyvosios kalbos pavyzdžių tegalėjo kilti mūsų literatūroje <...>. Šnekamojoje kalboje turime žodžius: *sandora, sąmonė, sankalba, sąnašos, sąspara, sąšlavos, santarvė, sąmėžinis*... (prie *suderėti, sumanyti-susimanyti, sukalbėti, sunešti, suspirti, sušluoti, sutarti, sumėžti*...); visi tokie žodžiai, žinoma, neduoda dar tiesos žodžiui „*sandarbininkas*“ pasidirdinti“ [Jablonskis J., 1959, 56]. Ir nors čia nagrinėjami terminai *sąryšiai (-is), sąsėdais, sąskambis, santirpis* yra kitokios darybos, juos sieja su J. Jablonskio taisytaisiais netaisyklinga priešdėlio *są-* / *san-* vartoseną. Tad jei dėl išgalėjimo (paplitimo) ir būtų toliau vartojami šie terminai, naujų šitaip daryti nevertėtų.

Vertiniai yra ir terminai *polėkis* – полёт LŽ *poreikis* – потребность EŽ ir *pošvytis* – послесвечение FŽ, – angl. *afterglow, persistence* STŽ (sinonimas *liekamasis švytėjimas*). Pastarojo priešdėlis *po-* turi visai nebūdingą tokios rūšies lietuvių kalbos dariniams reikšmę ir aiškiai siejasi su rusų *после*, anglų *after* ir jų lietuvių kalbos atitikmeniu *po, paskui*.

Trys ketvirtadaliai šio tipo vedinių yra padaryti iš pirminių ir apie penktadalis – iš mišrinių veiksmažodžių, pvz.: *atilsis* EŽ (:at(si)ilsėti, -ilsi, -ilsėjo), *posėdis* TŽ (:pasėdėti, -sėdi, -sėdėjo), *požiūris* EŽ, STŽ (:pažiūrėti, -žiūri, -žiūrėjo), *stovis* ChŽ, STŽ (:stovėti, stovi, stovėjo), *trikdis* STŽ (:trikdyti, trikdo, trikdė), *tūris* ChŽ, FŽ, MŽ (:turėti, turi, turėjo). Iš antrinių veiksmažodžių padarytų vedinių yra nedaug. Veiksmažodžių darybos priesagos į pamatinį vedinių kamieną nepereina, pvz.: *atlygis* TŽ (:atlyginti, -ina, -ino), *pagreitis* GŽ, STŽ (:pagreitėti, -ėja, -ėjo), *siūbis* SŽ (:siūbuoti, -uoja, -avo).

Kaip ir anksčiau nagrinėtais atvejais, vediniai turi pamatinių veiksmažodžių asmenuojamųjų formų būtojo kartinio laiko kamieną, pvz.: *atodavis* STŽ (:atidavė, -duoti, -duoda), *yris* SŽ (:yrė, irti, iria), *kirtis* LŽ, SŽ (:kirto, kirsti, kerta), *nuoplūdis* MŽ (:nuplūdo, -plūsti, -plūsta), *nuosprūdis* GŽ, MŽ (:nusprūdo, -sprūsti, -sprūsta), *poėmis* TŽ (:paėmė, -imti, -ima), *postūmis* GŽ, MŽ, STŽ (:pastūmė, -stumti, -stumia), *sambrėškis* GŽ (:subrėško, -brėkšti, -brėkšta), *sprūdis* GŽ, MŽ (:sprūdo, sprūsti, sprūsta), *stūmis* GŽ (:stūmė, stumti, stumia). Kadangi vedinių, kurie nesisietų su šia forma, nėra, galima sakyti, kad terminai su galūne *-is (-ys)* daromi iš asmenuojamųjų formų būtojo kartinio laiko.

Truputį daugiau negu ketvirtadalis vedinių turi šaknies balsių kaitą, pvz.: *būvis* ChŽ, FŽ, STŽ (:buvo), *išylis* GŽ (:išilo), *išjūdis* GŽ (:išjudino, išjudėjo), *polaidis* GŽ, MŽ (:paleido), *posūkis* FŽ, STŽ, SŽ (:pasuko, pasisuko), *sąlytis* STŽ (:susilietė), *santykis* EŽ, LŽ, STŽ, TŽ (:sutiko), *santoris* TŽ (:sutarė, susitarė), *skrydis* SŽ (:skrido), *spūdis* GŽ (:spaudė), *srūvis* GŽ (:sruvo), *trinkis* GŽ (:trenkė), *ūgis* STŽ (:augo). Pasitaiko iš to paties veiksmažodžio išvestų terminų, turinčių skirtingą šaknies balsių kaitą, pvz.: *nuotakis* MŽ ir *nuotėkis* EŽ, GŽ, MŽ, STŽ, *sandėris* EŽ, TŽ ir *sandoris* EŽ. Kadangi terminų žodynuose (MŽ ir EŽ) šie vediniai yra pateikiami ta pačia reikšme ir, vadinasi, skirtingi šaknies balsiai neturi jokios semantinės funkcijos, tokie darybiniai variantai terminologijai neteiktini. Priimtinesni yra labiau išgalėję literatūrinėje kalboje vediniai *nuotėkis* ir *sandėris*.

Vartojama po keletą veiksmy pavadinimų, išvestų su galūnėmis *-as* ir *-ė*. Šių galūnių vediniai, kaip yra pastebėjęs V. Urbutis (1961, 50, 52), neretai turi apkonkre-tėjusią reikšmę, yra linkę leksikalizuotis ir, be to, naujų šių tipų vedinių beveik ne-bepasitaiko [Urbutis V., 1965, 305]. Tie bruožai būdingi ir negausiems terminologi-joje vartojamiems vediniams.

Nagrinėjamų pavyzdžių dauguma yra padaryta iš priešdėlinių mišrinių veiksma-žodžių, pvz.: *aprašas LŽ; išmonė LŽ, nuomonė STŽ, TŽ, pergalė STŽ, SŽ, prievolė EŽ, TŽ, sąmonė STŽ*. Keletas vedinių vartojama ir iš nepriešdėlinių veiksmažodžių, pvz.: *mainai EŽ, GŽ, skundas SŽ, TŽ; terpė ChŽ, MŽ*. Dalies vedinių yra pasikeitę šaknies balsiai. Matyt, neverta į žodynus dėti netaisyklingybių, vieningai neteikiamų literatūrinei kalbai žodžių (pavyzdžiui, tai pasakytina apie į K. Daukšo „Chemijos žodyną“ patekusį terminą *sąstatas*, kad ir su nuoroda – „žr. sudėtis“).

Įrankių pavadinimai

Su galūnėmis išvesti įrankių pavadinimai, kaip ir priesaginiai šio būrio vediniai, pavadina įvairias veiksmo atlikimo priemones. Galūnių vedinių pavadinamosios priemonės paprastai būna nesudėtingos. Įrankių pavadinimų, išvestų su galūnėmis, terminų žodynuose nedaug tėra – priesagų vedinių, einančių įrankių pavadinimais, yra beveik penkis kartus daugiau. Vedinių skaičiumi šis galūnių vedinių būrys smar-kiai atsilieka ir nuo galūnių darybos veiksmy pavadinimų.

Netoli pusės visų nagrinėjamų vedinių yra išvesti su galūne *-a*, o trečdalis visu šio būrio vedinių – su galūne *-as*. Galūnių *-ė* ir *-is (-ys)* tipai terminologijoje menkai tepaplitę.

-a

Galūnės *-a* vediniai pavadina įvairius nesudėtingus prietaisus, jų dalis bei šiaip kokias paprastas veiksmo atlikimo priemones, pvz.: *apdanga „обшивка“ STŽ, at-rama „konstrukcija, kuri ką remia arba į kurią kas remiasi“ MŽ, FŽ, STŽ, SŽ, mova „cilindrinės arba prizminės formos detalė arba mazgas mašinų bei įrenginių dalims sujungti“ MŽ, STŽ, pačiūžos „кошки“ SŽ, pasaga „подкова“ SŽ, pavara „mechanizmas sukimosi judėjimui ar energijai perduoti, transmisija“ MŽ, STŽ, SŽ, pertvara „1. dėžutės skyrių sienelė, kilus iš vaislapėlio pakraščio, augančio dėžutės vidurio link ir suaugančio su gretimų vaislapėlių pakraščiais; 2. skiriamoji sienelė, branduoliams pasidalijus, pertverianti motininės ląstelės ertmę į dvi dalis; 3. skersinės sienelės, padalijančios pailgą ląstelę, pvz., libriformo, į keletą dalių“ BŽ, trašos „dirbtiniais ir natūraliais būdais gaunamos medžiagos, turinčios savo sudėtyje visą kompleksą ar tik paskiras augalų mitybai reikalingas medžiagas. Tai plačiai naudo-jama agrotechnikoje priemonė augalų derliui pakelti“ BŽ ir kt.*

Dažniausiai šio tipo vediniai remiasi priešdėliniais veiksmažodžiais – tokių yra kiek daugiau, negu trys ketvirtadaliai visų vedinių. Daugiausia pamatinių veiks-mažodžių turi priešdėlius *pa-* ir *ap-*, kurių ir vediniuose vartojamas tas pats variantas, pvz.: *apvara STŽ, apvija STŽ, pakaba BŽ, STŽ, pavarža SŽ*.

Beveik visi vediniai yra padaryti iš galininkinių veiksmažodžių. Išimtį sudaro tik keletas vedinių, pvz.: *pačiūžos SŽ, pakopos BŽ, pakopa EŽ*. Reti vediniai ir iš mišri-nių bei antrinių veiksmažodžių (maždaug devintadalis), pvz.: *pavara MŽ, STŽ, SŽ (:pavaryti, -varo, -varė)*. Kaip ir kitais atvejais, veiksmažodžių darybos priesagos į pamatinį kamieną nepatenka, pvz.: *apkaba STŽ (:apkab-inti, -kab-ina, -kab-ino), pakaba BŽ, STŽ (:pakab-inti, -kab-ina, -kab-ino)*.

Darybos pamatu imamas asmenuojamųjų formų būstasis kartinis laikas. Tai aki-vaizdžiai rodo tokie vediniai, kaip *apmova GŽ, STŽ* (:apmovė, -mauti, -mauna), *apvija STŽ* (:apvijo, -veja, -vyti), *mova MŽ, STŽ* (:movė, mauti, mauna), o vedinių, kurių nebūtų galima susieti su šia forma, nėra.

Dauguma (bemaž trys ketvirtadaliai) nagrinėjamų *-a* galūnės įrankių pavadinimų turi šaknies balsių kaitą, pvz.: *atitvara STŽ* (:atitvėrė), *atspara STŽ, SŽ* (:atspyrė), *danga ChŽ, GŽ, MŽ, STŽ, SŽ* (:dengė), *padanga SŽ* (:padengė), *prievarža SŽ* (:priveržė), *trinka GŽ* (:trenkė), *užsklanda STŽ* (:užsklendė) ir kt.

-as

Ir galūnės *-as* vediniai pavadina įvairias nesudėtingas veiksmo atlikimo priemones, neretai mašinų ar ko kito uždangalus, pvz.: *apgaubas* „audeklinis aparato apdangalas“ *ChŽ, GŽ, aplankas* „обёртка; папка“ *STŽ, čiaupas* „užtvara vamzdyje, skirta skysčiams arba dujoms nustatytoje vamzdžio vietoje išleisti, praleisti, sulaikyti“ *MŽ, FŽ, ispaudas* „кле́ймо“ *TŽ, jungas* „я́рмо“ *STŽ, laidai* „iš vamzdinių ir plaušinių hifų sudaryta grybienos sistema, tarnaujanti maisto medžiagų transportui“ *BŽ, sankabas* „це́ббэ“ *SŽ, spaudas* „кле́ймо“ *TŽ, užpildas* „primaišomoji inertinė medžiaga“ *ChŽ, „medžiaga, skirta tarpui užpildyti“ MŽ, užvožas* „užmova, antgalis“ *MŽ*.

Daugiau kaip du trečdaliai vedinių remiasi priešdėliniais veiksmažodžiais, pvz.: *apkaustai SŽ, aptaisas STŽ, įtvaras STŽ, pervadas STŽ* ir kiti. Terminas *antspaudas STŽ, TŽ*, be abejojimo, yra sudarytas pagal analogiją su atitinkamais žemaitiškais žodžiais, nors literatūrinės kalbos žodžių darybos sistemoje, atsiribojant nuo tarmių, jį tektų laikyti mišrios (su priešdėliu ir galūne) darybos žodžiu.

Daryboje remiamasi galininkiniais veiksmažodžiais. Nors didesnė vedinių dalis yra padaryta iš pirminių veiksmažodžių, tačiau geras trečdalis yra išvestas iš mišriinių ir antrinių (rečiau) veiksmažodžių, pvz.: *apkaustai SŽ* (:apkaustyti, -kausto, -kaustė), *aptaisai STŽ* (:aptaisyti, -taiso, -taisė), *užpildas MŽ* (:užpildyti, -pildo, -pildė). Antrinių veiksmažodžių priesagos į vedinius nepereina, pvz.: *jaukas SŽ* (:jaukinti, -ina, -ino), *sankabas SŽ* (:sukabinti, -ina, -ino).

Netoli trečdaliao vedinių daryboje pasinaudota šaknies balsių kaita, pvz.: *aplanikas STŽ* (:aplenkė, -lenkti, -lenkia), *atšvaitas FŽ* (:atšvietė, -šviesti, -šviečia), *įtvaras STŽ* (:įtvėrė, -tverti, -tveria), *laidas, -ai BŽ, STŽ* (:leido, leisti, leidžia) ir kt.

Kitos galūnės

Galūnių *-ė* ir *-is* (*-ys*) vedinių turimų pavyzdžių tarpe tėra nedaug. Tačiau, turint galvoje, kad ir apskritai galūnių darybos įrankių pavadinimų nagrinėjamuose terminų žodynuose pateikta negausiai¹², galima pasakyti, kad *-ė* ir *-is* (*-ys*) galūnių vediniai sudaro palyginti nemažą dalį – netoli ketvirtadaliao – visų nagrinėjamųjų galūninių terminų.

Šių tipų terminai paprastai pavadina įvairius nesudėtingus įnagius ar paprastesnės sandaros prietaisus, pvz.: *jungė* „kuokelio dulkinės vidurinė dalis, jungianti dvi pusdulkines“ *BŽ, „vandentiekio ar kanalizacijos vamzdžių galuose žiedo pavidalo detalė vamzdžiams sujungti varžtais“ MŽ, kūlė* „medinis įrankis kalti; medinis plaktukas, medinis kūjis“ *MŽ, sklendė* „įtaisas (armatūra) vamzdyne vamzdžio angai uždaryti ir atidaryti“ *MŽ, STŽ, smeigė* „шпи́лька“ *STŽ; kibis, -iai* „įsikabinimui naudojami stambesni vaisių priedai užlenktais galais“ *BŽ, pavadis* „повод“ *SŽ,*

¹² Negausu įrankių pavadinimais einančių galūnių vedinių ir apskritai dabartinėje kalboje, žr. Urbutis V. Dabartinės lietuvių kalbos galūnių darybos daiktavardžiai. – Kalbotyra. V., 1961, t. 3, p. 38, 44.

spyras „подкос“ SŽ, stabdys „mechanizmas, skiriamas mašinos greičiui sumažinti arba jai sustabdyti“ MŽ, STŽ, SŽ, uždoris „įrengimas angoms uždaryti hidrotechniniuose įrenginiuose“ MŽ ir kt.

Dauguma abiejų tipų vedinių remiasi nepriešdėliniais veiksmažodžiais. Iš priešdėlinių veiksmažodžių padarytas tik penktadalys nagrinėjamų vedinių. Vediniai daromi visų pirma iš galininkinių ir dažniausiai pirminių veiksmažodžių. Trečdalis vedinių turi šaknies balsių kaitą.

Vietų pavadinimai

Su galūnėmis padarytų vietų pavadinimų terminologijoje negausu. Tai, be abejo, pareina nuo nedidelio šios darybos vedinių paplitimo ir apskritai dabartinėje kalboje, kaip tai yra pastebėjęs V. Urbutis (1965, 396). Visi terminų žodynuose pateiktieji galūnių darybos vietų pavadinimai yra išvesti iš veiksmažodžių. Tai irgi atitinka bendruosius šio būrio vedinių darybos polinkius, nes daugiausia veiksmažodiniai yra ir apskritai dabartinės kalbos galūniniai vietų pavadinimai [Урбутис В., 1971, 27–28]. Su priesagomis išvestų šio būrio terminų yra beveik tris kartus daugiau, tačiau dauguma priesaginių vietų pavadinimų yra padaryta iš vardažodžių. Veiksmažodiniai vietų pavadinimai dažnesni su galūnėmis.

Galūnių vediniai vietas pavadina pagal jose atliekamą veiksmą arba ten vykstantį procesą, pvz.: *ištaka* „upės tėkmės pradžia“ MŽ, *perėja* „vieta žmonėms ar gyvuliams pereiti per kanalą“ MŽ, *pervalkas* „tarp dviejų vandens kelių sausumos vieta, per kurią pervelkami laivai“ MŽ, SŽ, *sąsiauris* „siaura vandens juosta, jungianti didesnius vandens telkinius“ MŽ, GŽ, *užlaja* „vandens užliejama pieva“ MŽ ir kt. Daugiausia yra vedinių, pavadinančių įvairias žemės paviršiaus vietas.

Dariausias čia – galūnės *-a* tipas. Su šia galūne padaryta netoli trijų ketvirtadalių visų nagrinėjamų pavyzdžių. Galūnių *-as* ir *-is* tipai yra menkesnio darumo.

-a

Galūnė *-a* yra dariausias nagrinėjamų veiksmažodinių vietų pavadinimų darybos afiksas – net dariausio priesaginio *-ykla* tipo vedinių terminų žodynuose pateikta gerokai mažiau.

Vediniai paprastai pavadina vietas, kuriose arba per kurias vyksta pamatinių veiksmažodžių žymimas veiksmas, pvz.: *kamša* „1. žabais ar virbais išklotas kelias per klampyną pervažiuoti; 2. iš žabų ir grunto padarytas pylimas, užtvanka“ MŽ, *pakloja* „klojimo aikštelė iš karjero išimtos durpės džiovinti“ MŽ, *pervaža* „vieta pervažiuoti per geležinkelius, kanalą ir pan.“ MŽ, *pralaida* „anga, skylė, vamzdis pro kelią, pylimą, užtvanką vandeniui praleisti“ MŽ, *protirpa* „vieta, kur nutirpęs sniegas arba ledas“ MŽ, GŽ, *priebėga, -os* „vietos, kuriose išliko senųjų gdynių augalai, pvz., tretinio periodo augalų augimvietės ledynmečių laikotarpiams“ BŽ, *priplauka* „причал“ SŽ, *santaka* „upių susiliejimo vieta“ MŽ, *sąsmauka* „siauras žemės ruožas tarp vandens, jungiantis didesnes sausumos dalis“ MŽ, GŽ. Dalis terminų, kurie gali būti suvokiami kaip vietų pavadinimai, drauge turi kartais didesnę, kartais mažesnę veiksmo rezultato pavadinimo reikšmės atspalvį, pvz.: *ilanka* „залив“ GŽ, *nuovala (nuvalytoji atodanga)* „расчистка“ GŽ, *prakarta* „просек“ GŽ, *praplava* „pylimo praplauta vieta“ MŽ, *užlaja* „vandens užliejama pieva“ MŽ, *užuolanka* „vingis, netiesus kelias“ MŽ, SŽ.

Beveik visi nagrinėjami terminai yra priešdėlinių veiksmažodžių vediniai. Dažnesni priešdėliai yra *pra-* / *pro-*, *per-*, *prie-*, *pa-*.

Dauguma vedinių darybiškai remiasi pirminiais veiksmažodžiais, ir tik ketvirtadalis nagrinėjamų pavyzdžių yra išvestas iš mišrinių (a) arba antrinių (b) veiksmažo-

džių (antriniais veiksmažodžiais remiamasi retai), pvz.: a) *nuovala* GŽ (:*nuvalyti, -valo, -valė*), *užtūra* SŽ (:*užtūrėti, -tūri, -tūrėjo*). Mišrinių veiksmažodžių vedinių skaičių padidina vediniai iš veiksmažodžio *tekėti, teka, tekėjo* su įvairiais priešdėliais (iš *taka* MŽ, *prataka, -os* GŽ, *prieteka* GŽ, *santaka* MŽ); b) *patalpa* EŽ (:*patalpinti, -ina, -ino*), *pervaža* MŽ (:*pervažiuoti, -iuoja, -iavo*).

Penktadalis vedinių yra padarytas iš negalininkinių veiksmažodžių. Tai daugiausia savaiminio veiksmo ar vyksmo vietą žymintys terminai, pvz.: *ištaka* MŽ, *prataka, -os* GŽ, *protirpa* GŽ, MŽ, *santaka* MŽ ir kt. Pasitaiko vedinių, kurių darybos pamatas gali būti dvejopai suvokiamas, pvz.: *įlanka* GŽ (:*įlankti ir įlinkti*).

Dalis vedinių aiškiai rodo, kad darybos pamatu imamas asmenuojamųjų formų būtasis kartinis laikas, pvz.: *perėja* GŽ, MŽ, SŽ (:*perėjo, -eiti, -eina*), *praplova* MŽ (:*praplovė, -plauti, -plauna*). Nesusiejamų su šia forma vedinių nėra.

Didesnės pusės nagrinėjamų vedinių daryboje dalyvauja šaknies balsių kaita, pvz.: *atitvara* GŽ (:*atitvėrė, -tverti, -tveria*), *kamša* MŽ (:*kimšo, kimšti, kemša*), *pervalka* GŽ (:*pervilko, -vilkti, -velka*), *pergrąža* GŽ (:*pergrėžė, -grėžti, -grėžia*), *prakarta* GŽ (:*prakirto, -kirsti, -kerta*), *pralaida* MŽ (:*praleido, -leisti, -leidžia*), *praraja* SŽ (:*prarijo, -ryti, -ryja*), *santaka* MŽ (:*sutekėjo, -tekėti, -teka*), *užlaja* MŽ (:*užliejo, -lieti, -lieja*) ir kt. Šaknies balsių kaita vediniuose nėra reguliari. Pasitaiko netgi tą pačią šaknį turinčių vedinių, kurie vienais atvejais turi skirtingą nuo pamatinio veiksmažodžio šaknies balsį, o kitais – tą patį, plg.: *-tak-* ir *-tek-* vediniuose *ištaka* MŽ, *prataka, -os* GŽ, *santaka* MŽ ir *prieteka* GŽ.

Nors iš esmės visi vediniai savo daryba aiškiai yra susiję su veiksmažodžiais, vis dėlto terminas *nuolaida* „nuolaidi vieta, pakalnė“ MŽ nesunkiai gali būti susietas ir su būdvardžiu *nuolaidus*, kaip tai patvirtina ir žodyne pateiktas termino reikšmės apibūdinimas. Tai būtų vienintelis vardažodinis galūnių darybos vietos pavadinimas nagrinėjamų pavyzdžių tarpe.

Dalis terminų savo sandara, ne vienu atveju ir daryba yra gana artimi atitinkamiems rusiškiems terminams, pvz.: *ištaka* – *исток* MŽ, *patalpa* – *помещение* EŽ, *perėja* – *переход* MŽ, *pervaža* – *переезд* MŽ, *pragraža* – *проточина* GŽ, *prakarta* – *просек* GŽ, *pralaida* – *пропуск* MŽ, *praplova* „промоина“ MŽ, *prataka* – *проток* GŽ, *protirpa* – *проталина* GŽ, MŽ, *prieteka* – *приток* GŽ. Galimas daiktas, kad ne vienu tokiu atveju kitos kalbos termino ne tik reikšmė, bet ir forma bus turėjusi įtakos lietuviškojo termino darybai. Tačiau nė vienas minėtas terminas neprasilenkia su nagrinėjamo tipo vedinių darybos polinkiais, visi jie lengvai gali būti motyvuoti tiek formos, tiek ir reikšmės atžvilgiu atitinkamais lietuviškais veiksmažodžiais. Dėl to laikyti juos ne vediniais, o vertiniais nėra pamato.

Kitos galūnės

Su galūnėmis *-as* ir *-is* yra padaryta truputį daugiau negu ketvirtadalis visų nagrinėjamųjų veiksmažodinių vietų pavadinimų. Tačiau pačių vedinių yra nedaug, todėl šie du tipai turimos medžiagos atžvilgiu yra nedarūs. Nedarūs tų galūnių tipai yra ir apskritai dabartinėje lietuvių kalboje¹³. Taigi menkas galūnių *-as* ir *-is* vedinių, turinčių vietos reikšmę, išplitimas terminologijoje yra apsprendtas platesnių lietuvių kalbos žodžių darybos polinkių. O pačioje terminologijoje suaktyvinti šiuos vietų pavadinimų darybos tipus kol kas nėra poreikio. Šių tipų neaktyvumą rodo ir tai, kad nemaža nagrinėjamų terminų dalis yra sutermininti liaudies kalbos žodžiai. Tačiau, sprendžiant iš LKŽ sutelktų duomenų, kai kurie vediniai (pvz.: *nuotakas* MŽ,

¹³ V. Urbutis nurodo, kad tik vienas kitas galūnės *-is* vedinys gali būti priskirtas prie veiksmažodinių vietų pavadinimų, o galūnės *-as* šio būrio vedinių tėra visai nedaug. Žr. Urbutis V. Dabartinės lietuvių kalbos galūnių darybos daiktavardžiai. – Ten pat, p. 44, 52.

pratakas MŽ, *sqšiauris* GŽ, MŽ ir kt.) gali būti ir tam tyčia terminologijos reikalams padaryti.

Pasitaiko atvejų, kad skirtingose terminologijos srityse tam pačiam reikalui vartojami skirtingai iš to paties veiksmažodžio išvesti terminai. Pavyzdžiui, rusų terminą *волок* atitinka *pervalkas* MŽ, SŽ ir *pervalka* GŽ, taip pat *проток* lietuviškieji atitikmenys yra *pratakas* MŽ ir *prataka* GŽ. Jei iš tiesų šie terminai neturi jokių reikšmės niuansų, būtinų geomorfologijos, fizinės geografijos ir melioracijos terminologijai, tokių darybos gretybų vartojimas būtų nepateisinamas.

Vediniai pavadinama natūralias ar dirbtines žemės paviršiaus vietas, dažniausiai vienaip ar kitaip susijusias su vandenimis, pvz.: *atabradas* „отмель“ SŽ, *atlajas* (kranto ruožas atoslūgio metu) GŽ, *nuotakas* „nutekamasis griovys ar vamzdis“ MŽ, *pervalkas* „tarp dviejų vandens kelių sausumos vieta, per kurią pervelkami laivai“ MŽ, SŽ, *pratakas* „kanalas, griovys, požeminė vandentėkmė, kurie jungia du vandens telkinius“ MŽ; *protėkis* „skylė, pro kurią teka kur nors vanduo“ MŽ, *užtakis* „1. dėl vagos pasikeitimų susidariusia pertvara atsiribojusi nuo srovės upės dalis, kurios aklasis galas nukreiptas prieš srovę; 2. dirbtinai atskirta upės dalis laivams stovėti“ MŽ, SŽ. Kai kurie vediniai gali būti laikomi ir veiksmo rezultato pavadinimais.

Beveik visi nagrinėjamų tipų vediniai yra padaryti iš priešdėlinių veiksmažodžių (išimtis *guolis* GŽ). Daugiau kaip du trečdaliai vedinių remiasi mišriniais veiksmažodžiais (beveik visi jie turi šaknį *-tek-*) ir maždaug trys ketvirtadaliai – negalininkiniais veiksmažodžiais. Beveik visi vediniai turi šaknies balsių kaitą, pvz.: *atabradas* SŽ (: *atbrido*, *-bristi*, *-brenda*), *guolis* GŽ (: *gulėjo*, *gulėti*, *guli*), *pervalkas* MŽ, SŽ (: *pervilk*, *-vilkti*, *velka*) ir visi vediniai iš priešdėlinių veiksmažodžių, turinčių šaknį *-tek-* (*nuotakas* MŽ, *pratakas* MŽ, *protėkis* MŽ, *užtakis* MŽ, SŽ ir kt.). Terminų žodynuose pateikti net trys galūnės *-is* vedinių iš veiksmažodžio *užtekėti* variantai, turintys arba skirtingus priešdėlio variantus, pvz.: *užtakis* „1. заводь; 2. затон“ MŽ, „заводь, затон“ SŽ ir *užutakis* „бухта“ SŽ, arba skirtingą šaknies balsių kaitą, pvz.: *užutakis* „бухта“ SŽ ir *užutėkis* „залив“ GŽ. Iš veiksmažodžio *pratekėti* yra išvesti du skirtingų tipų melioracijos terminai, kurie skiriasi ir priešdėlio variantu, ir šaknies balsių kaita, pvz.: *pratakas* „проток“ ir *protėkis* „течь“.

Veikėjų ir veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai

Dabartinėje kalboje yra vartojama gana daug su galūnėmis padarytų veikėjų ir veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų. Tiesa, tikrieji veikėjų pavadinimai yra retoki. Mat, dažniausiai galūnių vediniai yra menkinamosios reikšmės ir eina veiksmažodinės ypatybės turėtojų (paprastai asmenų) pavadinimais. Terminologijoje tokios rūšies dariniai, galima sakyti, iš viso nevartojami. Tad vartojamų vedinių skaičiumi šis būrys yra negausiausias – terminų žodynuose rasta tik apie pora dešimčių pavyzdžių. Didesnė jų dalis yra įvairių gyvių (ne asmenų), augalų ar kokių nors daiktų pavadinimai ir tik vienas kitas pavadinama asmenis.

Turima medžiaga rodo, kad terminologijos reikalams žymiai dažniau vartojami priešaginiai veikėjų ir veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai. Tuose pačiuose terminų žodynuose jų yra 13 kartų daugiau, negu su galūnėmis išvestų terminų.

Vedinių, kurie gali būti laikomi veikėjų pavadinimais, tėra vienas sporto žaidimų terminas *saugas* „полузащитник“ SŽ. Kiti šio būrio vediniai yra veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai, pvz.: *lipai* „sužeidimo atveju vyšniose ir slyvoje susidarančios lipnios medžiagos, tarnaujančios žaizdų apsaugai nuo parazitų; kai kuriuose augaluose, pvz., *Astragalus gummifer* Labill. ir kt., lipai susidaro ir normaliomis sąlygomis ir ten jie kaupiasi atitinkamuose kanaluose“ BŽ, *plūduras* „буй“ SŽ; *blizgis* „blizgantis mineralas“ ChŽ, GŽ, *styrys* „ропака“ GŽ, *žiorys* „visuma dantelių pavidalo išaugų, ratu apsupančių samanų sporinės angą“ BŽ; *blizgė* „блесна“

SŽ, *gaudė* „навозная мушка“ SŽ, *plūdė* „поплавок“ SŽ, *smalkės* „anglies monoksidas“ ChŽ, *spingsė* „масляная лампа“ SŽ; *skenda* „skystis su pakibusiomis medžiagos dalelėmis (emulsija ar suspensija)“ ChŽ ir kt. Veiksmožodinės ypatybės turėtojo pavadinimu gal gali būti laikomas ir lūžtančių bangų pavadinimas *guožos* GŽ, tačiau šis žemaitiškas žodis į terminų žodyną pateko su nesuliteratūrintu garsynu – DŽ 223 ir LKŽ III 487 yra *góža*.

Nagrinėjamieji terminai yra išvesti iš nepriešdėlinių pirminių arba mišrinių veiksmožodžių. Šaknies balsių kaita jų daryboje yra reta.

Vardažodžių vediniai

Vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai

Terminų žodynuose pateiktieji vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai dažniausiai žymi įvairius daiktus ar šiaip negyvus dalykus. Vediniai paprastai daromi iš būdvardžių arba daiktavardžių. Būdvardiniai vediniai daiktus pavadinama pagal jų būdingą ar labiausiai į akis krintančią ypatybę, pvz.: *bergždas* „nenaudingoji uoliena“ ChŽ, GŽ (sinonimas *bergždžioji uoliena*, rusų *пустая порода*), *juodžiai* „redukuavimu gauti smulkūs metalai; vartojami pigmentu suodžiai; smulkus koksas“ ChŽ, *plikė* „1) kilpinio audinio (frotės) yda; audinio vieta be kilpučių; 2) dirbtinio kailio, pūkinio arba šiauštinio audinio yda; audinio vieta be pūko“ ATŽ, „nuplaukintoji oda“ ChŽ. Daiktavardiniai vediniai pavadinama dalykus, kurie vienaip ar kitaip yra susiję (tas santykiavimas gana įvairus) su pamatinių daiktavardžių žymimais dalykais, pvz.: *grūdė* „kanapės (*Cannabis sativa*) moteriškasis augalas“ BŽ, *dumbliai* „grupė žemesniųjų augalų, turinčių savo ląstelėse chlorofilo ir sugebančių savarankiškai sintetinti organines medžiagas; šios savybės išskiria dumblius iš kitų žemesniųjų augalų (bakterijų, grybų) tarpo“ BŽ, vėjų pavadinimai *pietys* GŽ, *rytys* GŽ, *šiaurys* GŽ, *vakaris* GŽ.

Dabartinės kalbos galūniinių vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų didelė dalis eina asmenų arba kitokių gyvų būtybių pavadinimais. Terminų žodynuose tokios reikšmės vedinių pateikta tik keletas, pvz.: *dainius* „певец“ LŽ, *skurdžius* (sinonimai *beturtis*, *pauperis*) „бедняк, паупер“ EŽ. Profesinių asmenų pavadinimų terminų žodynuose visai nepateikta. Vienintelis šios rūšies vedinių darybos tipas su galūne *-ius* nebėra aktyvus dabartinėje kalboje. Jam priklausantys vediniai yra seniau sudaryti ir plačiai vartoti įvairių amatininkų bei smulkių prekyautojų pavadinimais. „Naujų profesijų žmones vadinti tokio tipo dariniais ryškesnio polinkio (bent literatūrinėje kalboje) nėra, todėl jų skaičius ne gausėja, o mažėja. Tai vienas iš daugelio pavyzdžių, akivaizdžiai rodančių, kaip žmonių buities, jų socialinio bei ekonominio gyvenimo pakitimai nulemia ir žodžių darybos raidą“ [Urbutis V., 1961, 55]. Su šiuo visai teisingu V. Urbučio pastebėjimu negalima nesutikti. Galūnių darybos asmenų pavadinimų neišplitimas dabartinėje mokslo ir technikos terminologijoje bus bene svarbiausia priežastis, dėl kurios ir apskritai šio būrio vediniai palyginti negausiai vartojami terminologijos reikalams. Šios reikšmės priesagų vedinių terminų žodynuose pateikta beveik aštuonis kartus daugiau. Kiek gausiau terminologijoje atstovaujami galūnių *-ė* ir *-is (-ys)* vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų darybos tipai – jiems priklauso daugiau kaip du trečdaliai visų nagrinėjamų pavyzdžių.

-ė

Visi su šia galūne padaryti terminai yra negyvų dalykų pavadinimai. Dauguma jų yra išvesti iš kokybinių būdvardžių ir žymi daiktus pagal jų išorinę ypatybę, pvz.: *glaudės* „рейтузы“ SŽ, *ilgė* „шина“ (sinonimai *šyna*, *bendralaidis*) STŽ, *klampė*

„утка“ SŽ, *kryžmė* „перекресток“ SŽ (šaškių lentoje), *plikė* „1) kilpinio audinio (frotės) yda; audinio vieta be kilpučių; 2) dirbtinio kailio, pūkinio arba šiauštinio audinio yda; audinio vieta be pūko“ ATŽ, „nuplaukintoji oda“ ChŽ, *plokštė* „плита“ GŽ, STŽ, „пластина“ STŽ, *skaidrė* „peršviečiamas popierius brėžiniams, piešiniams kopijuoti“ MŽ, *smailė* „пик“ GŽ ir kt. Ta ypatybė neretai (pavyzdžiui, geometrinų linijų pavadinimuose) yra esminė, pvz.: *kreivė* „kreivoji linija“ MŽ, EŽ, FŽ, STŽ, SŽ, *tiesė* STŽ. Tačiau, kita vertus, daikto skiriamoji, įvardijimo pamatu imama ypatybė ne visada yra pagrindinė, esminė. Terminų vykumas tokiais atvejais nemaža dalimi pareina nuo to, ar jo motyvacija nesukelia kokių papildomų, gal net nepageidautinų reikšmės atspalvių. Motyvacijos aiškumas, tikslumas gali padėti arba trukdyti terminui prigyti. Štai jau ne mažiau kaip keturi dešimtmečiai kalbininkai degia į literatūrinę vartoseną *trusikų* pakaitalą *glaudės*. Per tą laiką daug naujadarų tvirtai įaugo į kalbą, o *glaudės* vis nepritampa, nors tai ir trumpas, sklandus žodis. Ar tik nebus čia kaltas darybos neįprastumas, motyvacijos nediferencijuotumas?

Kaip rodo pateiktieji pavyzdžiai, vediniai remiasi paprastos sandaros, dažniausiai turinčiais darybiškai neskaidomą kamieną būdvardžiais.

Iš daiktavardžių išvestų šio būrio galūnės *-ė* vedinių terminų žodynuose pateikta vos keletas, pvz.: *grūdė* „kanapės (Cannabis sativa) moteriškasis augalas“ BŽ, *pleiskanė* „vyriškasis kanapės augalas“ BŽ. Čia gal minėtinas ir *rumbė* „грива“, „гряда“ GŽ.

-is (-ys)

Galūnės *-is* (*-ys*) tipas dabartinėje kalboje yra pats darusis ir beveik prilygsta dariausiems priesaginiams *-ininkas*, *-ė* bei *-inė* tipams [Urbutis V., 1965, 364]. Nagrinėjiamu su šia galūne išvestų terminų yra palyginti nedaug. Priesagų vediniai terminologijoje žymiai labiau išplitę, pavyzdžiui, priesagos *-ininkas*, *-ė* vedinių tuose pat šaltiniuose pateikta beveik 10 kartų daugiau. Dalis vedinių terminologijoje vartojama daugiskaitos forma, pvz.: *dumbliai* „grupė žemesniųjų augalų, turinčių savo ląstelėse chlorofilo ir sugebančių savarankiškai sintetinti organines medžiagas <...>“ BŽ, GŽ, *juodžiai* „redukuojami gauti smulkūs metalai; vartojami pigmentu suodžiai; smulkus koksas“ ChŽ, *pieniai* SŽ, *tirščiai* ChŽ. Nagrinėjami terminai darybiškai santykiauja su būdvardžiais ir daiktavardžiais. Beveik pusė jų yra padaryti su galūnės variantu *-ys*.

Vediniai, turintys būdvardinius pamatinius kamienus (jų yra truputis daugiau negu pusė nagrinėjamų šio tipo pavyzdžių), pavadinami įvairius negyvus dalykus pagal pamatiniu būdvardžiu žymimą ypatybę, pvz.: *plynis* „пенеплен“ GŽ, *skystis* „жидкость“ ChŽ, FŽ, GŽ; *dygys* „odos pasikeitimo keliu susidaręs dyglys, pvz., erškėčio“ BŽ, *siaurys* „siauras ir ilgas kyšulys, ragas“ GŽ. Visų vedinių pamatiniai būdvardžiai yra kokybiniai ir turi darybiškai nesudėtingą kamieną.

Daiktavardiniais vediniais taip pat dažniausiai pavadinami įvairūs negyvi dalykai, pavyzdžiui, ryškesnę grupę sudaro vėjo rūšių pavadinimai, pateikti GŽ: *vakaris*, *pietys*, *rytys*, *siaurys*. Nagrinėjamų pavyzdžių tarpe tik vienas vedinys *kairys* SŽ pavadinama vardažodinės ypatybės turėtoją asmenį. Pamatiniai daiktavardžiai ryškiai išsiskiriančių darybos afiksų neturi.

Kitos galūnės

Keletas likusių galūnių bent kiek aktyvesnių terminų darybos tipų nesudaro (nagrinėjamuose žodynuose su jomis išvestų terminų pateikta tik po keletą).

-a. Šios galūnės vediniai darybiškai remiasi daiktavardžiais ir būdvardžiais, kurie turi neskaidomą kamieną, pvz.: *jaura* „balkšvos spalvos dirvožemis, iš kurio išplauti kalcio, magnio, kalio bei natrio, geležies, mangano ir aliuminio junginiai, kitaip ta-

riant, molio elementai <...> “ MŽ (plg. *jaurus* „klampus“ DŽ 266), *sluoksna* „iš plaušelių sudarytas purus, minkštas, nesukrus storo lyno pavidalo verpimo pusgaminiis, gaunamas iš karšimo mašinos, klostytuvės, temptuvės arba šukuotuvės <...>“ ATŽ.

-as. Terminai *bangas* „волна дождя“ GŽ ir *bergždas* „nenaudingoji uoliena“ ChŽ, GŽ darybiškai galbūt sietini su būdvardžiais *bangus* „smarkus, didelis (apie lietu)“ DŽ 71 ir *bergždžias* „tuščias“ DŽ 78.

-is(ies). Šios galūnės vediniais gal gali būti laikomi terminai *rūgštis* „junginys, atskeliantis vandenilio jonus“ BŽ, ChŽ, GŽ, MŽ ir *rūdys* „1) linų pluošto yda; rudi taškai ir ilgesnės rudos plaušelių atkarpos, atsiradę nuo lininės svylarūdės; 2) audinio yda; sunkiai pašalinamos rudos dėmės, atsiradusios audiniui siekus rūdijantį metalą arba ant audinio patekus vandeniui su geležies rūdimis“ ATŽ, nors šiaip tai, be abejo, yra terminologijon paimti seni kalbos žodžiai, kurių daryba dabar jau gerokai apsitrynusi.

-ius. Keletas terminologijoje vartojamų šios galūnės vedinių yra išvesti iš darybiškai neskaidomą kamieną turinčių daiktavardžių, pvz.: *dainius* „певец“ LŽ, *sėklus* „бар“ GŽ, *skurdžius* „бедняк, паупер“ EŽ.

Galūnės -a, -as, -is(-ies) priklauso prie pačių nedariųjų dabartinės lietuvių kalbos vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų darybos afiksų. Kiek daugiau vartojama tik galūnės -ius vedinių, tačiau naujadarų ir su ja nebelinkstama daryti. Taigi menkas šių tipų vedinių paplitimas terminologijoje yra apspręstas vidinių kalbos žodžių darybos polinkių ir šiuo atveju visai nuo jų pareina.

Ypatybių pavadinimai

Ypatybių pavadinimai – tai dažniausiai iš būdvardžių arba jiems artimų žodžių išvesti abstrakčios reikšmės daiktavardžiai, pvz.: *gylis* „vertikalinis atstumas nuo žemės, vandens ar kito paviršiaus“ MŽ, STŽ, *greitis* „atlikto kelio santykis su laiku, per kurį tas kelias atliktas; netolyginio judėjimo atveju šis santykis imamas laiko momentui“ MŽ, ChŽ, EŽ, FŽ, GŽ, STŽ, SŽ, *tankis* „kūno tūrio vieneto (1 cm³) masė“ MŽ, FŽ, GŽ, STŽ, SŽ; *darna* „согласие“ GŽ, *svarba* STŽ ir kt. Pažymėtina, kad šio būrio vediniai terminologijoje nėra labai paplitę – nagrinėjamuose žodynuose jų iš viso pateikta tik apie pora dešimčių. Naujų terminų su galūnėmis daroma, atrodo, labai retai. Pagrindinė ypatybių pavadinimų darybos priemonė dabartinėje terminologijoje taip pat, kaip ir apskritai dabartinėje lietuvių kalboje, yra priesagos. Pavyzdžiui, su priesagomis išvestų ypatybių pavadinimų tuose pat terminų žodynuose pateikta 28 kartus daugiau, negu tos reikšmės galūnių vedinių.

Netoli dviejų trečdalių galūnių darybos ypatybių pavadinimų yra galūnės -is vediniai. Iš kitų galūnių dar būtų minėtina -a.

-is

Beveik visi su galūne -is padaryti ypatybių pavadinimai remiasi kokybiniais būdvardžiais. Nagrinėjamų pavyzdžių pamatiniai būdvardžiai yra dviskiemeniai, pvz.: *aukštis* GŽ, MŽ, STŽ, SŽ, *greitis* ChŽ, EŽ, FŽ, GŽ, MŽ, STŽ, SŽ, *ilgis* EŽ, FŽ, STŽ, *lygis* FŽ, GŽ, MŽ, *sotis* STŽ, *storis* GŽ, MŽ, STŽ, *sūdris* GŽ, MŽ, *šaltis* GŽ, *tankis* FŽ, GŽ, MŽ, STŽ, SŽ, *tolis* SŽ.

Trečdaliu vedinių daryboje dalyvauja šaknies balsių kaita, pvz.: *dydis* EŽ, FŽ, STŽ, *gylis* MŽ, STŽ, *grožis* LŽ, *plotis* FŽ, GŽ, STŽ, *skonis* GŽ.

Iš kitų kalbos dalių žodžių padaryti ypatybių pavadinimai yra reti ne tik terminologijoje, bet ir apskritai dabartinėje lietuvių kalboje. Naujų šios grupės žodžių, matyt, visai nesudaroma. Turimų pavyzdžių tarpe *ketvirtis* EŽ darybiškai yra susijęs su

kelintiniu skaitvardžiu *ketvirtas*, o *kiekis* EŽ, FŽ, STŽ gali būti padarytas iš prieveiksmio *kiek* arba įvardžio *kieka*, *kiekas* (literatūrinėje kalboje šis įvardis, rodos, visai nevartojamas, tačiau ir pats *kiekis*, be abejo, nėra specialiai kaip terminas darytas. Tai suterminintas senas kalbos žodis. Tad jis ir gali būti atsiradęs iš to tarmėse žinomo įvardžio).

Galūnės *-is* tipo vediniai reikšmė yra labai artimi gryniesiems ypatybių pavadinimams, išvestiems su priesaga *-umas*. Netgi terminų žodynuose abiejų šių tipų vediniai neretai pateikiami kaip sinonimai, pvz.: *aukštis*, *aukštumas* GŽ, MŽ, *didumas*, *dydis* „значение“ STŽ, *gilumas*, *gylis* MŽ, STŽ, *greitis*, *greitumas* GŽ, *plotis*, *platumas* GŽ, *sūdris*, *sūdrumas* GŽ, MŽ, *tankis*, *tankumas* GŽ, STŽ.

Kitos galūnės

Galūnių *-a*, *-as* ir *-ė* vedinių nagrinėjamuose terminų žodynuose pateikta visai mažai. *Kiek* daugiau vartojama tik terminų, išvestų su galūne *-a*.

-a. Galūnės *-a* vediniai paprastai remiasi kokybiniais būdvardžiais, pvz.: *darna* GŽ, *gausa* EŽ, *skuba* EŽ, STŽ, *svarba* STŽ, *talpa* EŽ, GŽ, MŽ, *vėsa* GŽ. Vediniai *skuba* ir *talpa* gali būti suvokiami ir kaip veiksmy pavadinimai (iš veiksmazodžių *skubėti*, *tilpti*), nors tai, kad šalia jų kai kuriuose terminų žodynuose pateikiami sinonimai su priesaga *-umas*, rodos, patikimesnį daro darybinį siejimą su atitinkamais būdvardžiais. Sinonimų taip pat turi terminai *svarba* STŽ (*svarbumas*) ir *vėsa* GŽ (*vėsuma*).

-as. Su galūne *-as* išvestu ypatybės pavadinimu gali būti laikomas nebent *plotas* „atskira paviršiaus dalis arba jos apimtis; skirta kuriam nors tikslui vieta“ MŽ, FŽ.

-ė. Šiam tipui priklauso būdvardinis ypatybės pavadinimas *vertė* TŽ ir galbūt *garbanė* „bulvių liga, kurios sukėlėjas yra bulvių virusas 3, vienas arba drauge su kitais virusais (bulvių virusu 1, bulvių virusu 7). Pasireiškia lapų garbanotumu ir gelsvu dėmėtumu“ BŽ, jeigu darybiškai jis susijęs su *garbana*, o ne *garbanoti*.

Išvados

1. Terminų vedyba su galūnėmis yra vienas pagrindinių lietuviškų vienažodžių terminų daiktavardžių darybos būdų. Dėl savo struktūros paprastumo galūnių vediniai yra labai patogūs terminologijai, tad ir vartojami joje palyginti gausiai, nors priesagų vedinių terminų yra žymiai daugiau. Teisės, geologijos ir fizinės geografijos, fizikos, sporto, melioracijos, chemijos, tekstilės, literatūros, botanikos, ekonomikos bei skaičiavimo technikos terminų žodynuose lietuviškų priesagų vedinių pateikta per šešis kartus daugiau, negu galūnių vedinių. Darybos atžvilgiu būdami artimi, priesagų ir galūnių vediniai sudaro didžiausią lietuviškųjų terminų dalį bei toliau aktyviai papildo lietuviškąją terminiją. Galūninis darybos būdas terminologijoje galėtų būti netgi platičiau taikomas.

2. Terminai su galūnėmis yra vedami iš veiksmazodžių ir vardažodžių.

2.1. Nagrinėjamų pavyzdžių tarpe per devynis dešimtadalius sudaro iš veiksmazodžių su galūnėmis padaryti terminai. Jų skiriami šie darybos būriai: veiksmo rezultato pavadinimai, veiksmy pavadinimai, įrankių pavadinimai, vietų pavadinimai ir veiksmazodinės ypatybės turėtojų pavadinimai. Netoli pusės visų vedinių yra veiksmo rezultato pavadinimai, kurių netgi su priesagomis tepadaryta mažiau, negu su galūnėmis. Daugiau negu trečdalis visų veiksmazodinių vedinių yra veiksmy pavadinimai. Likusieji šios grupės būriai vedinių skaičiumi nedideli.

2.2. Iš vardažodžių (daugiausia iš būdvardžių, retokai iš daiktavardžių ir visai retai iš įvardžių, skaitvardžių) sudaryti terminai yra dviejų darybos būrių – varda-

žodinės ypatybės turėtojų pavadinimai ir ypatybių pavadinimai. Terminologijoje vardažodiniai galūnių vediniai vartojami palyginti netaisyklingai.

3. Didžiausiu darumu pasižymi galūnė *-a* – jos vediniai sudaro 55,4% visų nagrinėjamų pavyzdžių. Itin gausu veiksmažodinių šios galūnės vedinių. 22,4% visų vedinių yra išvesti su galūne *-is(-ys)* (didesnė pusė – veiksmų pavadinimai), o 14,5% – su galūne *-as* (trys penktadaliai jų yra veiksmo rezultato pavadinimai). Galūnės *-ė* vedinių nagrinėjamų terminų tarpe yra 6,5%, o galūnės *-ius, -is(-ies)* ir *-uo* yra, galima sakyti, visai nedarios dabartinėje terminologijoje. Galūnių *-a, -is(-ys), -as, -ė* tipai yra visuose nagrinėjamuose vedinių būriuose, nors jų aktyvumas ne visur vienodas.

4. Veiksmažodinių galūnių vedinių darybai būdingi šie buožai:

4.1. Veiksmažodiniai galūnių vediniai dažniausiai daromi iš priešdėlinių veiksmažodžių (truputį daugiau negu keturi penktadaliai nagrinėjamų veiksmažodinių pavyzdžių). Daugiau kaip du trečdaliai vedinių daryboje remiasi pirminiais, netoli ketvirtadalis – mišriniais veiksmažodžiais. Vediniai iš antrinių veiksmažodžių yra palyginti retoki (7,5% nagrinėjamų veiksmažodinių pavyzdžių). Daryboje visai nedalyvauja iš tarptautinių žodžių išvesti antriniai veiksmažodžiai. Dėl to hibridinių darinių, gana paplitusių kai kuriuose priesaginiuose tipuose, čia nėra.

4.2. Kiek daugiau negu trečdalis vedinių turi darybos metu pakitusius šaknies balsius. Taigi šaknies balsių kaita veiksmažodiniuose galūnių vediniuose nėra reguliari, galima netgi pastebėti tam tikrą polinkį naujadarus dažniau daryti be šaknies balsių kaitos. Šaknies balsių kaitos vaidmuo dažnų dažniausiai yra formalus, ir tik retkarčiais iš to paties veiksmažodžio su šaknies balsio kaita ir be jos išvestiems terminams (vedinių variantams) suteikiama skirtinga terminologinė reikšmė.

4.3. Iš priešdėlinių veiksmažodžių padaryti galūnių vediniai dažnokai turi pakitusį priešdėlio variantą (daugiau negu trečdalis tokių pavyzdžių). Nagrinėjamuose pavyzdžiuose pasitaikė tokie priešdėlio varianto kaitaliojimosi atvejai: 1) *apy-*: *ap-, apy-, api-, 2) ato-*: *ati-, ato-*; *at-*, *ata-*: *at-, ata-*; *ati-*, 3) *in-*: *į-*, 4) *nuo-*: *nu-, 5) po-*: *pa-, 6) prie-*: *pri-, 7) pro-*: *pra-, 8) są-*: *su-, sam-*: *su-, san-*: *su-, 9) užuo-*: *už-, užu-*: *už-*. Reguliariausiai kaitaliojasi *nuo-*: *nu-, prie-*: *pri-* ir *są-* | *sam-* | *san-*: *su-*. Kiti priešdėlio varianto pasikeitimo vediniuose atvejai yra retoki, dažniausiai išlieka veiksmažodžio priešdėlio variantas (labiau svyruoja *po-*: *pa-* kaitaliojimasis, itin būdingas veiksmų pavadinimams, vedamiems su galūne *-is*, bet kitais atvejais beveik ištiesai vediniai išlaiko pamatinio veiksmažodžio priešdėlį *pa-* nepakitusį). Vienu kitu atveju to paties veiksmažodžio vediniai su skirtingais priešdėlio variantais yra savarankiškai terminuojami, t. y. vartojami kaip skirtingi terminai.

4.4. Dalis vedinių remiasi sangrąžiniais veiksmažodžiais. Kadangi patys galūnių vediniai niekuomet neturi sangrąžos dalelės, ne vienu atveju tokie terminai gali būti dvejetainiai motyvuoti – sangrąžiniu ir paprastuoju veiksmažodžiu, nes vedinys gali būti abejaip suvokiamas.

4.5. Tik maža vedinių dalis yra išvesta su galūnių variantais *-ia* ir *-ys* (pagrindiniai, būdingi didžiausiai vedinių daliai šių galūnių variantai yra *-a* ir *-is* (vn. K. *-io*). Taip pat palyginti nedaug galūnių vedinių terminologijoje vartojama kaip daugiskaitiniai žodžiai.

5. Vardažodinių galūnių vedinių darybai būdingi šie buožai:

5.1. Dauguma vedinių (beveik keturi penktadaliai nagrinėjamų terminų) yra išvesti iš būdvardžių (santykiniai būdvardžiai darybos pamatu neimami). Pamatiniai žodžiai paprastai turi darybiškai nesudėtingą kamieną.

5.2. Dalies būdvardinių vedinių (ypatybių pavadinimų) darybos metu yra pasikeitę šaknies balsiai (tai visų pirma liečia galūnės *-is* vedinių dalį). Tačiau šaknies balsių kaita yra nereguliari (ir *-is* galūnės vedinių dviem trečdaliams ji nebūdinga).

5.3. Galūnių *-a* ir *-is* variantai *-ia* ir *-ys* vediniuose yra reti. Palyginti retai tevartojami ir daugiskaitiniai galūnių vediniai iš vardažodžių.

5.4. Nemaža galūnių darybos vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų dalis pavadinama asmenis su menkinamuju reikšmės atspalviu. Tokie vediniai terminologijai nebūdingi (darbo šaltinius sudariusiuose terminų žodynuose jų nepateikta nė vieno). Naujiems profesiniams asmenų pavadinimams daryti dabartinėje terminologijoje, galima sakyti, visai nevartojama galūnė *-ius*, su kuria anksčiau buvo sudaryta ir vartojama (visų pirma liaudies kalboje) nemaža įvairių tos rūšies asmenų (pavyzdžiui, amatininkų) pavadinimų.

6. Kai kurie galūnių darybos terminai (kiek dažniau abstraktai) žodynuose pateikiami kaip sinonimai su iš to paties pamatinio žodžio išvestais priesagų vediniais, pavyzdžiui, veiksmų pavadinimai su galūnėmis *-a*, *-is* ir priesaga *-imas* / *-ymas*, ypatybių pavadinimai, padaryti su galūnėmis *-is*, *-a* ir priesaga *-umas*. Tokių tipų vediniai neretai sudaro darybinius sinonimus literatūrinėje ir liaudies šnekamojoje kalboje, taigi čia išvelgtina didesnės sistemos (dabartinės kalbos) įtaka mažesniajai, tiksliau jos pasistemiui (terminologijai). Tačiau tokia terminų sinonimija rodo nepakankamą darybos tipų specializavimą.

7. Galūninė terminų daryba visais savo polinkiais iš esmės nesiskiria nuo žodžių darybos su galūnėmis dabartinėje kalboje. Kol kas nėra pakankamai aiškiai išryškėjusių kokių tik terminologijai būdingų darybos naujovių.

8. Beveik visi su galūnėmis išvesti terminai yra taisyklingi dariniai. Nedidelis būrelis veiksmožodinių vedinių, turinčių priešdėlį *ant-*, gali būti atsiradęs dėl tarmių (žemaičių) atitinkamų darinių įtakos (dalis jų, matyt, yra sutermininti tarmės žodžiai). Tokių vedinių kiek yra ir bendrajame literatūrinės kalbos žodyne, tad ir šiuo atžvilgiu terminologija savičia nesiskiria nuo apskritai dabartinės literatūrinės kalbos leksikos. Raidiškų vertinių, kurių negalima suvokti kaip reguliarių darinių, galūnių vedinių tarpe yra mažai (patys tokie vertiniai darybos būdu dažnai skiriasi nuo atitinkamų kitos kalbos, galimo lietuviškųjų terminų šaltinio, terminų).

Sutrumpinimai

- ATŽ — Jurevičius A., Čižas A. Aiškinamasis tekstilės terminų žodynas. V., 1962, t. 1.
 BŽ — Botanikos terminų žodynas. Sudarė Botanikos žodyno komisija. Redagavo prof. dr. J. Dagys (vyr. redaktorius), biol. m. k. A. Lekavičius ir j. m. b. V. Mališauskienė. V., 1965.
 ChŽ — Daukšas K. Chemijos žodynas. V., 1960.
 DŽ — Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. II papildytas leidimas. Redakcinė kolegija: J. Kruopas (atsak. redaktorius), A. Lyberis, D. Lukšys, J. Paulauskas, J. Senkus, K. Ulvydas. V., 1972.
 EŽ — Rusiškai lietuviškas ekonomikos terminų žodynas. Redakcinė kolegija: Lietuvos TSR MA akademikas K. Meškauskas (atsak. red.), A. Poviliūnas, V. Pūronas, A. Skupeika. V., 1966.
 FŽ — Fizikos terminų žodynas. Redaktorius Lietuvos TSR MA akad. P. Brazdžiūnas. — V., 1958.
 GŽ — Gudelis V. Geologijos ir fizinės geografijos terminų žodynas. V., 1956.
 LKŽ — Lietuvių kalbos žodynas. V., 1941–1976, t. I–X.
 LZ — Literatūros terminų žodynas. Sudarė J. Petronis, V. Vanagas, A. Zalatorius. V., 1962.
 MŽ — Čeičys J. Melioracijos terminų žodynas. V., 1960.
 STŽ — Kairys V., Kaminskas A., Kudirka Z., Kundrotienė R., Lipšicas M., Mačernius A., Norkus J., Riaubūnas J., Stanaitis J., Stulpinas B., Šliavas A. Rusų – lietuvių – anglų kalbų skaičiavimo technikos terminų žodynas. V., 1971.
 SŽ — Sportinių terminų žodynas. Redakcinė kolegija: Z. Gobikas, V. Kazlauskas, TSRS nusipelnęs sporto meistras J. Lagunavičius, ped. m. kand. P. Normantas, biol. m. kand. V. Petkus, P. Rimša, V. Steponaitis (atsak. sudarytojas). V., 1959.
 TŽ — Teisinių terminų žodynas. Sudarė A. Žiurlys. Redakcinė kolegija: Lietuvos TSR MA narys koresp. J. Bulavas, prof. K. Jablonskis (atsak. redaktorius), Lietuvos TSR MA tikrasis narys J. Žiugžda, A. Žiurlys. V., 1954.

Literatūra

- Jablonskis J. Rinkiniai raštai. V., 1959, t. 2.
Keinys S. Lietuviškų vienažodžių terminų darybos tipai. Kand. disert., mašinfraštis. VVU rankraštynas. V., 1968.
Keinys S. Priesaginė lietuviškų terminų daryba. — Kn.: Lietuvių terminologija. V., 1975.
Lietuvių kalbos žodynas. V., 1941, t. 1.
Lietuvių kalbos žodynas (LKŽ; antras leidimas). V., 1968, t. 1.
Terminologijos darbas (Pagrindai ir metodai). V., 1973.
Urbutis V. Dabartinės lietuvių kalbos galūnių darybos daiktavardžiai. — Kalbotyra. V., 1961, t. 3.
Urbutis V. Daiktavardžių daryba. — Kn.: Lietuvių kalbos gramatika. V., 1965, t. 1.
Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии. — В кн.: Вопросы теории и методики. М., 1961.
Лотте Д. С. Краткие формы научно-технических терминов. — М., 1971.
Урбутис В. Словообразование имен существительных в современном литовском языке. Автореф. докт. дис.— Вильнюс, 1971.

Lietuvos TSR Mokslų Akademijos
Lietuvių kalbos ir literatūros institutas

ФЛЕКТИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ ТЕРМИНОВ

Резюме

В работе исследуется образование литовских однословных терминов существительных флективным способом словообразования на основе материала, собранного из терминологических словарей (изданных в 1954—1971 гг. в Советской Литве) по физической, химической, геологической и физико-географической, ботанической, мелиоративной, текстильной, вычислительно-технической, юридической, литературоведческой, экономической и спортивной терминологии. Окончания в таких дериватах, как *atkarpa* „отрезок“ (: *atkirpo* „отрезал“), *nuosprendis* „приговор“ (: *nusprendė* „приговорил“), *skaidrė* „калька“ (: *skaidrus*) и т.п., наряду со свойственной им словоизменительной функцией, имеют также словообразовательную функцию.

Флективный способ словообразования является одним из основных средств пополнения литовской терминологии, причем флективные дериваты всегда обладают важным для термина качеством — краткостью. Объект исследования составляет 801 термин, более 90% которых произведено от глаголов. По своему деривационному значению и формальным особенностям образования флективные дериваты очень близки к суффиксальным, поэтому их классификация аналогична. Выделены следующие деривационные классы исследуемых флективных образований: а) отглагольные, обозначающие результат действия, действия, орудия действия, место, носителей глагольного признака; б) отыменные, обозначающие носителей именного признака и именной признак.

Все термины внутри названных классов распределены и исследуются по типам образования.

Наибольшая продуктивность свойственна окончанию *-a* (55,4% всех исследуемых дериватов), менее продуктивны окончания *-is* (*-ys*), *-as*, *-ė*. Отглагольные дериваты чаще всего производятся от префиксальных глаголов, а отыменные — от качественных имен прилагательных.

По основным своим деривационным особенностям флективное образование терминов не отличается от соответствующего способа словообразования в современном литовском литературном языке. Флективный способ в терминообразовании может быть использован шире.